

MASROP E-Dergi

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi

MASROP E-Dergi
Cilt 15.2

Kasım 2021

© MASROP E-Dergi, 2021

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi
MASROP E-Dergi
E-Journal Common Platform of Architects, Archaeologists, Art Historians and Conservator-Restorers

MASROP E Dergi Ulusal Hakemli bir elektronik dergidir
MASROP E Dergi is a National Refereed Journal

Türkçe olarak yılda 2 sayı (Nisan ve Kasım) yayınlanır
Published in Turkish annually in two issues (April and November)

Elektronik Site Sorumlusu / Web and Graphic Design
Selçuk Öztürk

E-Dergi Tasarım / E-Journal Design
Öğr. Gör. (MA) Ceren Baykan (TÜ); Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ)

Posta Adresi / Address
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, I.
Bina, Kat 1, oda nu.: 106, Klasik Arkeoloji Laboratuvarı, Güllapoğlu Yerleşkesi
22030, Merkez / Edirne

Telefon / Phone
0-284-235 95 27 Dâhili: 1202

E-posta Adresi / E-mail
masrop.e.dergi@gmail.com

İnternet Adresi / Web Address
<http://www.masrop.org>
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>

ISSN: 1307-4008

Ön Kapak Tasarım
Ceren Baykan (TÜ)

Kapak Fotoğrafi
Dicle Kaya Derinoğullu 2015

Cilt 15 Sayı 2 KASIM 2021

Yayımlanan makalelerin yayın hakkı saklıdır. MASROP E-Dergi’de yer alan makaleler (tekil veya toplu şekilde) basılı olarak çoğaltılamaz veya yayımlandığı sitelerden indirilerek, ticari veya başka bir amaçla dijital platformlarda paylaşamaz. **Yayın etiği açısından yazarların (indirdiği pdf dosyayı doğrudan yüklemesi değil), personel sayfalarında ve *academia.edu* ve *researchgate.net* gibi açık akademik veri tabanlarında makalesinin yayımlandığı sayfanın uzantısını yüklenerek dosya ulaşımı vermesi uygundur.** Bilimsel yayınlarda kaynak gösterilerek alıntı halinde kısmi kullanımlar mümkün olmakla birlikte görsellerinin başka yayında kullanımı makale yazarının, görsel sahibinin özel iznine bağlıdır. Makalelerin yazın ve görsel içeriğinin etik ve yasal sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. MASROP E-Dergi makalelerinin görselleri aksi belirtilmediği ve kaynak gösterilmediği sürece makalenin yazarına aittir.

© MASROP E-Dergi, 2021

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ) *Editör*
Dr. Ergün Karaca (TÜ) *Yardımcı Editör*
Ceren Baykan (TÜ) *Yayın Editörü*
Uğur Alanyurt (MSGÜ) *Yardımcı Yayın Editörü*

Onursal Yayın Kurulu / Honorary Editorial Board

Oktay Ekinci Onursal Başkan / *Honorary Chief Editor (Vefat 2013)*
Prof. Dr. Belkıs Dinçol (İÜ *emekli*)
Prof. Dr. Turan Efe (Şeyh Edebali Ü *emekli*)
Prof. Dr. Mehmet Özdoğan (İÜ *emekli*)
Prof. Dr. Nuran Şahin (Ege Ü *emekli*)
Prof. Dr. Elif Tül Tulunay (İÜ *emekli*)
Dr. Işık Şahin (TÜ *emekli*)
Dr. Aksel Tibet (İFEA İstanbul / *Vefat 2019*)

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ) - *Antik Çağ Arkeolojisi Alan Editörü*
Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü) - *Antropoloji Alan Editörü*
Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ) - *Sanat Tarihi Alan Editörü*
Doç. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü) - *Önasya Arkeolojisi Alan Editörü*
Doç. Dr. Aliye Erol Özdzibay (İÜ) *Nüvizmatik Alan Editörü*
Doç. Dr. Emma Louise Baysal (Ankara Ü) - *İngilizce Dil Editörü*
Doç. Dr. Nil Orbeyi (MSGÜ) - *Mimarlık Alan Editörü*
Doç. Dr. Hasan Peker (İÜ) - *Hititoloji Alan Editörü*
Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ) - *Koruma Onarım Alan Editörü*
Dr. Alper Yener Yavuz (Mehmet Akif Ersoy Ü) - *Paleoantropoloji Alan Editörü*

Dergimiz *Academic Search Complete, EBSCO, Academic Journal Index, WorldCat* ve *ASOS* gibi alan indekslerinde taranan “Alan İndeksleri Tarfından Taranan Hakemli Dergi” konumundadır ve Dergipark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>) ve ana siteden (<http://masrop.org/>) eş zamanlı yayımlanmaktadır.

Hakem Danışma Kurulu / Advisory Board

Unvan ve soyadı alfabetik / Title and surname alphabetic

Prof. Dr. Sennur Akansel (TÜ) Prof. Dr. Serdar Aybek (Celal Bayar Ü)
Prof. Dr. Daniş Baykan Prof. Dr. Asnu Bilban Yalçın (İÜ)
Prof. Dr. Demet Binan (MSGSÜ) Prof. Dr. Sedef Çokay Keleş (İÜ)
Prof. Dr. Serra Durugönül (Mersin Ü) Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü)
Prof. Dr. Bekir Eskici (Gazi Ü) Prof. Dr. Timur Gültekin (Ankara Ü)
Prof. Dr. Gül Gürtekin Demir (Ege Ü) Prof. Dr. Gül Işın (Akdeniz Ü)
Prof. Dr. Kaan İren (Muğla Sıtkı Koçman Ü) Prof. Dr. Necmi Karul (İÜ)
Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem (MSGSÜ) Prof. Dr. Gülriz Kozbe (Batman Ü)
Prof. Dr. Sevgi Lökçe (Atılım Ü) Prof. Dr. M. Sacit Pekak (Hacettepe Ü)
Prof. Dr. Gürcan Polat (Ege Ü) Prof. Dr. Hamdi Şahin (İÜ)
Prof. Dr. Gülsün Umurtak (İÜ) Prof. Dr. Ahmet Yaraş (TÜ)
Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ)

Doç. Dr. Selim Ferruh Adalı (Ankara Sosyal Bilimler Ü) Doç. Dr. N. Çiçek Akçıl Harmankaya (İÜ)
Doç. Dr. Çiler Altınbilek Algül (İÜ) Doç. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü)
Doç. Dr. Emma Louise Baysal (Ankara Ü) Doç. Dr. Adnan Baysal (Ankara Ü)
Doç. Dr. Yener Bektaş (Ahi Evran Ü) Doç. Dr. Özgü Çomezoglu Uzbek (İÜ)
Doç. Dr. Arzu Demirel (Mehmet Akif Ersoy Ü) Doç. Dr. Yeşim Doğan (Ankara Ü)
Doç. Dr. Emre Erdan (AMÜ) Doç. Dr. Cevdet Merih Ereğ (Gazi Ü)
Doç. Dr. Kenan Eren (MSGSÜ) Doç. Dr. Melda Ermiş (İÜ)
Doç. Dr. Aliye Erol Özdzibay (İÜ) Doç. Dr. Lale Doğer (Ege Ü)
Doç. Dr. Bülent Genç (Mardin Artuklu Ü) Doç. Dr. İlkan Hasdağlı (TÜ)
Doç. Dr. Gökhan Kağnıcı (Katip Çelebi Ü) Doç. Dr. Hatice Kalkan (Tekirdağ N. Kemal Ü)
Doç. Dr. Semiha Kartal (TÜ) Doç. Dr. Erkan Konyar (İÜ)
Doç. Dr. Hüseyin Köker (Süleyman Demirel Ü) Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger (Akdeniz Ü)
Doç. Dr. Nil Orbeyi (MSGSÜ) Doç. Dr. Aşkım Özdzibay (İÜ)
Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk (Marmara Ü) Doç. Dr. Hasan Peker (İÜ)
Doç. Dr. Müjde Peker (İÜ) Doç. Dr. Deniz Sarı (Bilecik Şeyh Edebali Ü)
Doç. Dr. Nazire Papatya Seçkin (MSGSÜ) Doç. Dr. Ayça Tiryaki (İÜ)
Doç. Dr. Özgür Turak (İÜ) Doç. Dr. Murat Türkteki (Şeyh Edebali Ü)
Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ) Doç. Dr. Derya Yalçıklı (Çanakkale 18 Mart Ü)
Doç. Dr. Nalan Damla Yılmaz Usta (S. Demirel Ü) Doç. Dr. Aslıhan Yurtsever Beyazıt (İÜ)

Dr. Ahmet İhsan Aytek (Mehmet Akif Ersoy Ü) Dr. Mustafa Bilgin (Afyon Kocatepe Ü)
Dr. Baki Demirtaş (TÜ) Dr. Öznur Gülhan (Ankara Ü)
Dr. Burcu Kırmızı (Yıldız Teknik Ü) Dr. Ergün Karaca
Dr. Serdar Mayda (Ege Ü) Dr. Alptekin Oransay (Anadolu Ü)
Dr. Hüseyin Murat Özgen (MSGSÜ) Dr. Feyzullah Şahin (İzmir Demokrasi Ü)
Dr. Alper Yener Yavuz (Mehmet Akif Ersoy Ü) Dr. Fuat Yılmaz (TÜ)
Dr. S. Melike Zeren Hasdağlı (TÜ)

Cilt 15 Sayı 2 Kasım 2021 Hakemleri

Prof. Dr. Gülriz Kozbe (Batman Ü) Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ)
Prof. Dr. Ahmet Yaraş (TÜ) Doç. Dr. Bülent Genç (Mardin Artuklu Ü)
Doç. Dr. Erkan Konyar (İÜ) Doç. Dr. Aşkım Özdzibay (İÜ)
Doç. Dr. Müjde Peker (İÜ) Dr. Ergün Karaca (TÜ)

İçindekiler

MASROP E-Dergi Künye	ii
MASROP E-Dergi Yayın Kurulu / <i>Editorial Board</i>	iii
MASROP E-Dergi Hakem Danışma Kurulu / <i>Advisory Board</i>	iv
İçindekiler	v
Editörden	vi

Araştırma Makalesi

Dicle Kaya Derinoğullu	1-11
Köprü Mühendisleri Olarak Roma Lejyonları: İmparatorluğun Doğu Sınırındaki Köprü Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme <i>The Roman Legions As Bridge Engineers: A Review Of Examples Of Bridges On The Empire's Eastern Border</i>	

Derleme Makale

Mehmet Altun	12-23
Yukarı Mezopotamya Tarihöncesi Toplumlarının Kültürel Etkileşim ve İletişimine Dair Kuramların Antropolojik Bağlamı <i>The Anthropological Context of Theories on the Cultural Interaction and Communication Methods of Prehistoric Societies in Upper Mesopotamia</i>	
Yaşar Özrili- Ayşenur Sezgin Özrili	24-37
Kültürel Mirasın Simgesel Öğeleri: Müze İşlevi Kazandırılan Sağlık Kurumlarına Örnekler <i>Symbols Of Cultural Heritage: Examples of Health Institutions Functioning as Museums</i>	

Kitap Tanıtımı

Atilla Batmaz	38-40
London, Gloria, <i>Wine Jars and Jar Makers of Cyprus: The Ethnoarchaeology of Pitharia</i> , Astrom Editions, Nicosia, Kıbrıs, 2020, xxii+218 sayfa, Sert kapak, ISBN: 978-9925-7455-5-5	

Editörden

Dergimizin 2021 Kasım sayısında “Köprü Mühendisleri Olarak Roma Lejyonları: İmparatorluğun Doğu Sınırındaki Köprü Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme” başlıklı araştırma makalesi; “Yukarı Mezopotamya’da Tarihöncesi Toplumların Kültürel Etkileşim ve İletişimine Dair Kuramların Antropolojik Bağlamı” ve “Kültürel Mirasın Simgesel Öğeleri: Müze İşlevi Kazandırılan Sağlık Kurumlarına Örnekler” başlıklı iki derleme makale ile “London, G. 2020. Wine Jars and Jar Makers of Cyprus: The Ethnoarchaeology of Pitharia” kitap tanıtımı okuyucularımıza sunulmuştur.

MASROP E-Dergi 2004 yılında kurulup 2007 yılında yayım hayatına geçtiği günden itibaren 17 yılı geride bırakmıştır. Geçen süreç içerisinde aksaklıklara karşın tüm geriye dönük sayılar ve içerikleri bugün hem dergipark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>) hem de derginin internet sayfası (<http://masrop.org/>) üzerinden açık erişimdedir. 2004’de kurucuları; 2005-2010 arasında muhabir üyeleri arasında; 2011-2016 yıllarında editor yardımcılığı ve 2017’den itibaren de editörlüğünde görev aldığım, bir avuç genç gönüllünün emekleriyle kurulan MASROP E-Dergi; şu an *EBSCOhost Academic Search Complete, Academic Journal Index, WorldCat* ve *ASOS İndeks* alan indeksleri tarafından taranmaktadır. Kurulları ve içeriği de geçen zamanda gelişerek şu anki halini almıştır. Kuruluşundan buyana genç akademisyenlerin de yayım yapabilme alanı olma özelliğini korumaktadır. Dergimiz her ne kadar *EBSCO* gibi uluslararası veri tabanlarında taranıyor olsa da ulusal hakemli dergi konumundadır ve bunu koruyacaktır.

Alan editörü belirlenmemiş dallar için akademisyenlerimizden gelecek tekliflere açık olduğumuzu belirterek, derginin işleyişe ve sürecine katkı sağlayan bilim insanlarına teşekkür ediyorum. 2022’nin hepimize, yoğun bilimsel tartışmalarla verimli geçmesini diliyorum.

Edirne 2021

Köprü Mühendisleri Olarak Roma Lejyonları: İmparatorluğun Doğu Sınırdaki Köprü Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme

The Roman Legions As Bridge Engineers: A Review Of Examples Of Bridges On The Empire's Eastern Border

Dicle Kaya Derinoğullu*

Öz

Görev yaptıkları bölgelerin güvenliğinden sorumlu olan Roma lejyonları, aynı zamanda bu bölgelerdeki imar faaliyetlerini de yürütmüşlerdir. MS 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluğun doğu sınırı olarak kabul edilen Fırat (Euphrates) Nehri'nin batısında konuşlanan lejyonlar da öncelikle askeri yollar ve nehrin kolları üzerine köprüler inşa etmişlerdir. İnşa yazıtlarına ve tespit edilebilen buluntulara göre, İmparatorluk Dönemi'nde bölgede lejyon tarafından inşa edilmiş üç köprü bulunmaktadır. Bu köprüler yol ağının kesintisiz biçimde devam edebilmesini sağlamıştır. Köprülerin buldukları yol güzergahları, mimari üslupları ve inşa malzemeleri, imparatorluğun askeri hareketliliğinin ve doğu sınır politikasının anlaşılması için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Roma İmparatorluğu, Fırat (Euphrates) Nehri, Doğu Sınır, Lejyon, Köprü

Abstract

The Roman legions, who were responsible for the security of the regions they served, also carried out construction activities in these regions. From the second half of the 1st century AD the legions stationed to the west of the Euphrates River, which was accepted as the eastern border of the Empire, primarily built military roads and bridges over the branches of the river. According to the construction inscriptions and the finds that can be identified, there were three legion-built bridges in the region during the Imperial Period. These bridges ensured that the road network could continue without intervention. The road routes, architectural styles and construction materials of the bridges are important for understanding the military mobility and eastern border policy of the Empire.

Keywords: Roman Empire, Fırat (Euphrates) River, Eastern Frontier, Legion, Bridge

Giriş

MS 17 yılından itibaren Fırat Nehri (Euphrates), Roma ile Parth imparatorlukları arasında sınır oluşturmuştur. Roma bu sınırı zaman zaman nehrin doğusuna dek genişletse de bir süre sonra güvenli olduğunu düşündüğü nehir çizgisine geri çekmiştir. Kudüs'ün ele geçirilmesinin ardından bölgeye yerleştirilen lejyonlar ve *auxilia* birlikleri, buradaki ulaşım ve iletişimin kesintisiz sağlanabilmesi için yeni yollar ve köprüler inşa etmişlerdir. Bu köprülerden bazıları inşa yazıtları, yazıtlı fragmanlar ve taş ocakları sayesinde bilinmektedir. Fırat Nehri'nin kolları

* Dicle Kaya Derinoğullu (MA), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bilim Dalı Doktora Programı, 1diclekaya@gmail.com, Orcid No: 0000 0003 4728 4373

üzerinde inşa edilen taş köprülerle nehrin ana gövdesi üzerinde inşa edildiği bilinen geçici köprüler sayesinde, askeri ana yol güzergâhlarının teşhis ve takibi yapılabilmektedir.

Köprü İnşasının Kısa Tarihi

Bir akarsuyu geçmek veya engeli aşmak için geçit inşa edebilmenin en basit yolu, açıklığın üzerine yekpare bir taş veya ahşap kalas yerleştirmektir. Bu tip basit inşalar kadar teknik açıdan dönemine göre daha karmaşık köprüler de inşa edilebilmiştir. Bunlardan en bilineni, MÖ 7. yüzyılda Kral Nabopolassar'ın Fırat üzerinde inşa ettirdiği tuğla ve taştan payandalar üzerindeki ahşap tabliyeden oluşan köprüdür (Hdt. I. 186; Gazzola 1963: 14). Tamamen taş malzeme ile inşa edilen Hattuşa'daki köprüde ise bindirme (sahte) kemerden yararlanılmıştır (Naumann 1963: 24-32). Bindirme kemer, kerpiç, tuğla ve taş gibi malzemelerin üst üste birbirini aşacak şekilde yerleştirilmesi ile elde edilir. Bu şekilde inşa edilen geçitler, malzemesi ne olursa olsun, ancak kısa mesafeli açıklıklar söz konusu olduğunda işe yarar.

Geniş açıklıkların nispeten az malzeme ile geçilebilmesi kemer teknolojisini gerekli kılmıştır. Ahşap bir iskele kurularak, kama taşlarının radyal düzende yan yana dizilmesi ile oluşturulan yarım daire biçimli kemer teknolojisi, Hellenistik Dönem'de Didyma Apollon Tapınağı *pronaosu* ve Alinda tiyatrosunda olduğu gibi, sivil ya da dini yapılarda dayanıklı üst örtü elde etmek veya girişleri vurgulamak amacıyla uygulanmıştır (Boyd 1978: 86-87; Dirlik 2017: 822). Bu sistemde yapıya dikeyde uygulanan güç, kemeri oluşturan kama taşları ile payandalara bölünerek iletilir. Böylece yapı, üstten uygulanan kuvvete karşı uzun yıllar dayanabilmektedir (Horst 2013: 77).

Kemer, artan nüfusun etkisiyle uzak mesafelerden kente su getirmek ve akarsuların güvenli geçişini sağlayabilmek için sıklıkla başvurulan bir teknik olmuş; Roma Cumhuriyet Dönemi ile pratik hale gelmiştir (Dirlik 2017: 824). Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemlerinde dairesel kemerin yanı sıra sivri ve segmental kemerli köprülerin de inşa edildiği görülür.

Lejyon Mühendisleri

MÖ 107 yılında General Gaius Marius'un yaptığı askeri düzenlemelerle lejyonerlik meslek haline gelmiş; Numidia, Hispania, Güney Gallia, Makedonia ve Asia'yı kapsayan geniş sınırlarla birlikte asker sayısı arttırılmıştır. Roma vatandaşlık hakkına sahip olmayanlardan *Auxilia* (Yardımcı) Birlikleri oluşturulmuştur. *Auxilia* mensupları arasında çok iyi yetiştirilmiş savaş makina mühendisleri ile yol ve köprü yapımında usta mühendisler yer almaktadır (Tac., Ann, IV.5; Holder 1980: 140-147; Maxfield 1981: 292). İmparatorluk, asker sayısı beş bini bulan her bir lejyonu ile Roma, çeşitli coğrafyalarda eyaletler kurmaya, binlerce kilometrelik yol ve birçok köprü inşa etmeye başlamıştır.

Roma kenti ve çevresindeki yolların yapımından *consuller*; eyaletlerde *proconsuller* ve *praetorlar*, askeri alanlarda ve sınır bölgelerinde ise lejyonerler sorumluydular. Cumhuriyetin sonlarına doğru, bu lejyonerlere *centuria accessorum velatorum* (ulaştırma birliği) adının verildiği görülmektedir (Horst 2013: 26).

İmparatorluk topraklarında inşa edilecek veya onararak standartlara uygun hale getirilecek yollar öncelikle askeri amaca hizmet etmektedir. Lejyonlar da bu faaliyetleri yürütecek lejyonerler için okul görevi görmüştür. Mühendislik ve mimarlık alanlarında bilgili olanlar, bazı rütbelere ve ayrıcalıklara sahiptir (Watson 1969: 76). Bunların içinde *haruarchitecti* (mühendisler), *nauegi* (gemi mühendisleri), *aquilices* (hidrolik mühendisleri), *fabrii* (taş ustaları/zannatkarlar), *ferrarii* (demirciler), *carpentarii* (marangozlar) ve *lapidarii* (taş ustaları)

yer almaktadır (Webster 1979: 119). En yüksek mühendislik derecesi ise “*praefectus fabrum*”dur (Smith 1901-1914: 821; O’connor 1993: 42). İnşaatlarda lejyonerlerin yanı sıra köleler çalışmaktadır. Ayrıca Roma vatandaşı olan sivil mühendisler de bu inşaatlarda istihdam edilmektedir (O’connor 1993: 43). İmparatorluk Dönemi’nde, alanında uzman olanların bölge bölge gezdiği ve tecrübe edindiği de bilinir. İhtiyaç halinde dışarıdan da işçi alınmaktadır (Horst 2013: 27).

Yukarıda mühendis olarak bahsedilen grup için Antik Dönem’de genel olarak “*architectus*” kelimesi kullanılmıştır (O’connor 1993: 38). Prokopios (I. 1. 24; II. 3. 2; II. 3. 11) ise bunları “*mechanicos*” ve “*architecton*” olarak ayırmıştır. Fakat köprüler, *architecton*dan ziyade onları inşa ettiren yerel yönetici veya imparatorun adıyla anılageldiğinden çok az sayıdaki köprünün *architecton*u bilinmektedir. İnşa yazıtı ile günümüze ulaşan askeri köprüler, bu nedenle önemlidir.

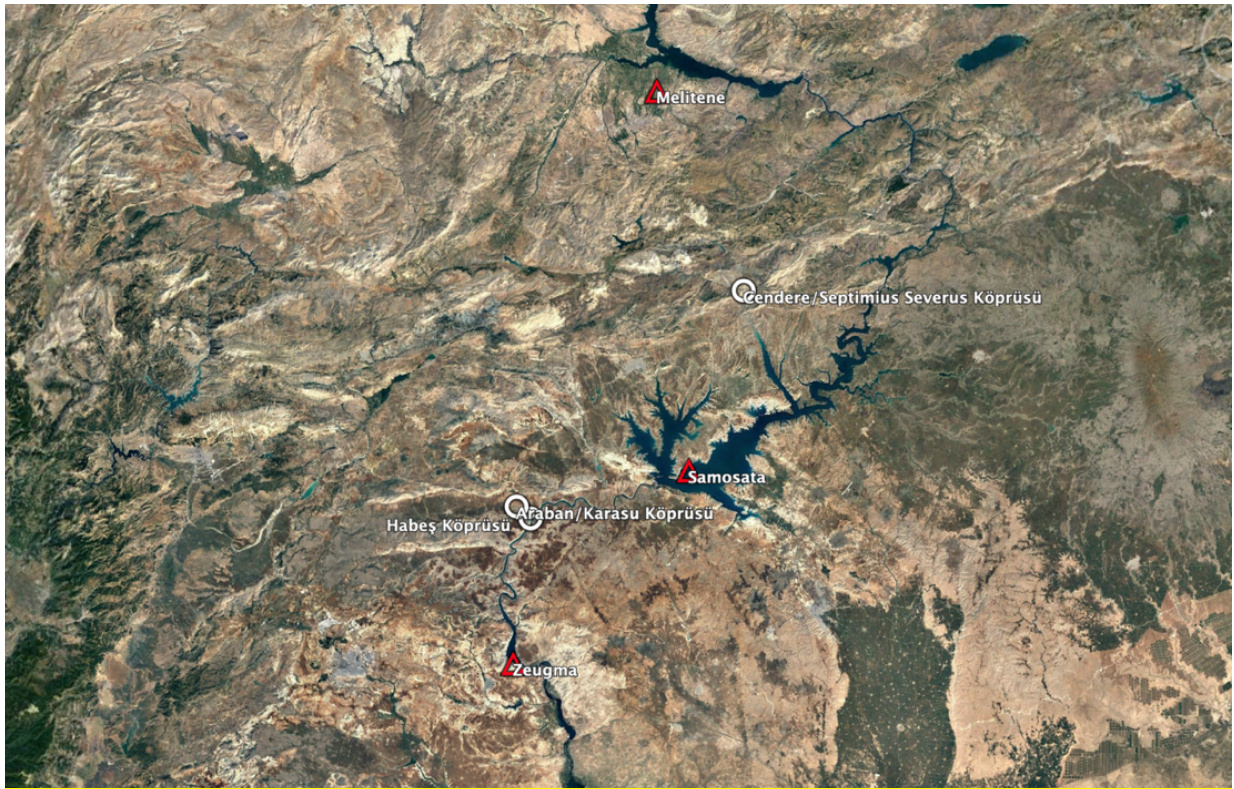
Resim 1. Doğu Sınır Hattındaki Garnizonlar

Doğu Sınırdaki Askeri Ulaşım ve Fırat Nehir Geçişleri

Tiberius Dönemi’nde Provincia Cappadocia’nın kurulması ile imparatorluk, Fırat Nehri’nin batı kıyısına dek genişlemiştir. MS 70 yılında Kudüs, Vespasianus tarafından ele geçirilmiş; hemen sonra doğu sınır hattı düzenlenmiştir. Burada askerî açıdan önem taşıyan Zeugma (Hartmann ve Speidel 2013: 390), Samosata (Samsat), Melitene (Battalgazi) ve Satala (Sadak)’ya kalıcı karargâhlar kurulmuştur (Mitford 1974: 160). Zeugma’ya *Legio III Scythica* (Gregory 1996: 129; Pollard ve Berry 2012: 140), Samosata’ya *Legio XVI Flavia Firma* (Özgüç 2009: 32), Melitene’ye *Legio XII Fulminata* (Gregory 1996: 49) ve Satala’ya *Legio XV Apollinaris* (Pollard ve Berry 2012: 66) konuşlandırılmıştır. Zeugma ile Samosata garnizonları nehrin kıyısında, Melitene garnizonu ise nehre oldukça yakın ve hâkim bir noktada bulunmaktadır (Resim 1). Garnizonların aralarında kaleler ve gözetleme kuleleri yer almakta;

bu askeri yapıların tümü ana ve tali yollarla birbirlerine bağlanmaktadır (Mitford 1977: 503). Fırat Nehri'ne birçok akarsu ve derenin karıştığı bu coğrafya, taş köprü inşasını gerekli kılmıştır.

Fakat Roma'nın askeri kullanım amacıyla ahşap veya hayvan derisi gibi geçici malzemelerle de köprüler inşa ettiği bilinmektedir. Çünkü bu tip köprüler savunma hatlarında avantaj sağlamaktadır. Bunlar günümüze kadar gelemediğinden antik yazarların eserlerine bakmak gerekir. Örneğin Cassius Dio, lejyonerlerin bir yüzer köprüyü nasıl inşa ettiklerinden şu şekilde bahseder: “Nehirler, Romalılar tarafından oldukça kolay biçimde geçilir. Çünkü bu, askerler için savaş tatbikatıdır ve onlar Ister, Ren ve Fırat nehirlerinde alıştırma yaparlar. Köprüyü oluşturacak gemiler düz tabanlıdır. Bunlar, köprü'nün yapılacağı noktanın biraz yukarısına demirlenir. Komut verildiğinde, önce bir geminin, köprü'nün kurulacağı noktaya doğru akıntıyla sürüklenmesine izin verilir. Gemi, köprü kurulacak noktanın karşısına gelince, dereye içi taşlarla dolu hasır sepeti atarlar ve bu çapa işlevi görür. Diğer gemileri de kısa aralıklarla bu şekilde dizerek karşı kıyıya uzanan bir köprü oluştururlar” (Historiae Romana LXXI.2). Bu tip köprülerden birinin Zeugma'da inşa edildiği düşünülmektedir (Aylward 2013: 21).

Resim 2. Fırat Nehri Güzergâhında Lejyon Tarafından İnşa Edilen Köprüler

Zeugma dışında Fırat Nehri'nde birkaç noktadan daha geçildiği düşünülmektedir. Bu geçişler keleklerle¹ sağlanmıştır. Bu tip bir nehir geçişinin, Erzincan Altıntaş'ta bulunan Roma kalesi Zimara'da² kullanıldığı bilinir (Mitford 1980: 1189; Edwell 2008: 22).

¹ Kelek; keçi, koyun, eşek gibi hayvanların postlarının şişirildikten sonra üzerlerine ahşap çerçeve ve kalaslar konularak elde edilen basit saldır.

² Zimara, *Antoninum Itinerarium* (208.5) ve *Tabula Peutingeriana* (11.7)'ya göre Analibla (Boyalık-Hasanoava) ile Sabus (Çit Harabe) arasında olup, Trapezos (Trabzon) ve Satala'dan gelip Melitene ve Samosata'ya giden Roma askeri yolu üzerindedir. Buradaki kalenin de nehir geçişini kontrol etmek amacıyla Flaviuslar veya Traianus Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir (Mitford 1980: 1189; Edwell 2008: 22).

Ammianus Marcellinus “... nehri oradan geçmek, Zeugma ve Capersana³ yakınlarındaki köprüleri yıkmak ve -eğer ki talih yardım ederse- düşmanların saldırısını püskürtmek için hızla Samosata’ya yol almaya karar verdik” (XVIII.8.1) şeklinde yazmıştır. Bu nedenle geçici malzeme ile inşa edilen köprülerden bir diğeri, Fırat’ın batısındaki Sarılar ile doğusundaki Ayni arasında kurulmuş olabileceği düşünülmektedir (Comfort 2010: 161). Bu geçiş Zeugma ile Samosata arasındaki ana askeri yolun bir parçasıdır; yol buradan kuzeye devam edebilmek için Habeş ve Araban köprülerinden geçmektedir.

Lejyon Tarafından İnşa Edilmiş Taş Köprüler

Fırat’ın kolları üzerinde imparatorluğun farklı dönemlerine ait köprüler olmakla birlikte, sınır hattını kontrol edebilmek amacıyla lejyonlar veya auxilia tarafından inşa edildiği tespit edilebilen üç köprü bulunmaktadır (Resim 2).

Cendere/Septimius Severus Köprüsü

Adıyaman’ın Kahta İlçesi’nde, Nymphaios/Kahta Çayı üstündeki köprü, 117 m uzunluk ve 7,5 m genişliktedir (Resim 3-4). Yüksekliği 17 m olan köprü’nün bir ana bir de tahliye kemeri bulunmaktadır. Ana kemer 34 m genişliğe sahip olup, Roma tarihinde bilinen en geniş açıklığa sahip köprülerden biridir. Büyük, yerel, sarımsı beyaz kireçtaşı blokların kullanıldığı yapı, *opus quadratum* işçiliktir. Köprü girişlerini vurgulayan üç adet Korinth başlıklı sütun, Septimius Severus’un asker kimliğine vurgu yaparak kendisini, eşi Iulia Domna ile oğulları Caracalla’yı onurlandırmaktadır. Geta’nın adının yer aldığı düşünülen dördüncü sütun ise Caracalla tarafından “*damnatio memoriae*”ye uğratılarak yıktırılmıştır. Köprü, imparatorluğun doğu sınırındaki iki önemli garnizon olan Samosata ile Melitene arasındaki askeri yol güzergâhında yer almaktadır. Köprü’nün korkuluğunda bulunan yazıta göre Syria Valisi L. Alfenus Senecio, Lejyon Komutanı Marius Perpetuus ile Legio XVI Flavia Firma’nın yardımcı birliği inşaattan sorumludur.

Resim 3. Cendere (Septimius Severus) Köprüsü (Kaya Derinoğullu 2015)

³ Capersana, birçok araştırmacıya göre Ayni/Gözeli’dir.

Resim 4. Cendere Köprüsü'ndeki İnşa Yazıtı (Kaya Derinoğullu 2015)

Araban/Karasu Köprüsü

Gaziantep İli, Araban İlçesi, Gümüşpınar Köyü sınırlarında, Karasu Nehri üzerinde yer alan Araban Köprüsü, orijinalde en az altı kemerlidir. Günümüzde tek kemeri kalmış ve oldukça tahrip olmuştur. Harç ve moloz çekirdek üzerine iyi işlenmiş yerel kireçtaşı bloklardan inşa edilen köprü, *opus quadratum* işçilikli olup Septimius Severus Dönemi'ne tarihlenir (Comfort 2008:89). Köprü, Fırat Nehri'nin batısı boyunca uzanan kuzey-güney doğrultulu Doliche-Samosata rotası üzerindedir. *Tabula Peutingeriana*'ya göre köprüden doğuya devam eden yol Tarsa (Kuyulu/Turuş) istasyonu üzerinden Samosata'ya ulaşmaktadır. Wagner köprü'nün etrafında, Zeugma'da karargâhı bulunan Legio III Scythica'ya ait damgalı tuğlalar tespit etmiştir (Wagner 1977: 521). Ayrıca kuş uçuşu 5 km güneyinde Arulis (Gümüşgün) taşocağında bölgede görev yapan lejyonların isimlerinin yer aldığı yazıtlar bulunmaktadır.

Resim 5. Araban/Karasu Köprüsü (Kaya Derinoğlu 2015)

Habeş Köprüsü

Gaziantep İli, Araban İlçesi, Hisarköy ile Tarlabası köyleri arasında yer alan Habeş Köprüsü, Araban Köprüsü gibi Karasu Nehri üstünde; Karasu'nun Fırat ile birleştiği kavşakta bulunmaktadır⁴. Köprü 40 m uzunlukta ve 5 m genişliktedir. Büyük boy kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş olup *opus quadratum* işçilik sergilemektedir (Comfort 2008: 92). İnşa yazıtına göre Septimius Severus Dönemi'nde, Legio III Scythica tarafından inşa edilmiştir. (Comfort 2002: 275-276).

Bölgedeki Taş Ocakları

Zeugma - Samosata güzergâhında, yol ve köprü inşası için gerekli taş blokların çıkarılabileceği ocaklar bulunmaktadır. Bunlardan biri, Kuyulu/Turuş (Tarsa)'tır. Roma Dönemi'ne ait nekropolü de bulunan yerleşim alanındaki ocak, Samosata ile Kızılın/Singas Köprüsü⁵ arasındadır (Blömer ve Winter 2011: 149-150).

Aynı yol güzergâhına ait Yarımca/Merzumen Köprüsü'nün⁶ yarım kilometre batısında da bir taş ocağı bulunmaktadır. Buradan çıkarılan blokların köprüde ve köprüye uzanan yolun

⁴ Köprüden ilk defa Chapot (1907:272) bahsetmiştir. 1960'larda yıkılmış, 2000 yılında Birecik Barajı suları altında kalmıştır. Baraj su tutmadan kısa süre önce Comfort (2002: 275-276; 2008: 92) yapıyı belgelemiştir.

⁵ Kızılın/Singas Köprüsü, Adıyaman İli, Besni İlçesi, Kızılın ile Gümüşkaya köyleri arasındadır. Köprü, Fırat'ın bir kolu olan Göksu üzerindedir. Üç kemerli köprünün uzunluğu 155 m ve genişliği yaklaşık 7,5 m'dir. Yerel kireçtaşından dairesel kemerli inşa edilmiştir.

⁶ Yarımca/Merzumen Köprüsü, Gaziantep İli, Yavuzeli İlçesi, Yarımca Köyü'nde; Merzumen Irmağı üzerinde yer alır. Tek dairesel kemerli köprünün uzunluğu yaklaşık 24 m; genişliği 7,5 m ve kemer açıklığı 15 m'dir. Yerel

inşasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Taş ocağında ayrıca Roma kartalı ile bir tanrı veya tanrıça olduğu düşünölen figüre ait kabartmalar tespit edilmiştir (Blömer ve Winter 2011: 198-99; Comfort vd.: 2000: 117).

Yarımca'nın güneydoğusunda, köprü ile Zeugma arasındaki Gümüşgün/Ehneş (Arulis)'teki taş ocağı ise lejyon kullanımını kanıtlaması açısından önemlidir. Ocağın yüzeyinde Zeugma'da yerleşik bulunan Legio III Scythica ile MS 3. yüzyılda Parth Seferi'nde yer aldığı bilinen Legio III Flavia Felix'e ait yazıtlar tespit edilmiştir (Albustanlıoğlu 2015: 144).

Değerlendirme

Doğu sınırın şekillendiğı ve lejyonların kalıcı biçimde konuşlandırıldığı Vespasianus Dönemi'nde garnizonlar, kaleler ve askeri standartlara uygun yollar inşa edilmiştir. Bu dönemde, Doğu sınır hattının stabil olmaması nedeniyle taş köprü tercih edilmediğı görülür. Nehir geçişleri, geçici malzeme ile inşa edilen köprülerle sağlanmış olmalıdır. Septimius Severus Parthlarla savaşmış; Osrhoene, Syria ve Kuzey Mesopotamia topraklarını düzenlemiş; Syria'yı "Coele Syria" ve "Syria Phoenice" olarak iki eyalete bölmüştür. Bu aynı zamanda Fırat'ın batısında kalan topraklar üzerinde Roma hakimiyetinin güçlendiğı ve askeri hareketliliğın artması sebebiyle kalıcı çözümlerin arandığı dönemdir. Lejyonların inşa ettiğı bilinen üç köprü de Zeugma-Samosata-Melitene yolu üzerinde yer almaktadır.

Her üç köprü de tek sıra kaburga kemerli, harçlı moloz çekirdek üzerine *opus quadratum* işçiliklidir. Cendere Köprüsü, MS 71/72 yıllarında Vespasianus tarafından Satala'ya yerleştirilen; Hadrianus Dönemi'nde ise Samosata'ya konuşlandırılan Legio XVI Flavia Firma tarafından, Samosata-Melitene askeri yolu üzerinde inşa edilmiştir. Araban ve Habeş köprüleri ise MS 66'da Zeugma'da konuşlandırılan Legio III Scythica tarafından inşa edilmişlerdir. Bu iki köprü Zeugma-Samosata yol güzergâhında olup, bölgedeki taş ocaklarına yakın konumdadırlar. Her lejyon, kendi karargahına yakın ve kendisi için stratejik konumdaki yol ve köprü inşasından sorumlu tutulmuş olmalıdır. Farklı iki lejyon tarafından inşa edilen üç köprünün aynı mimari üslubu sergilemesi ise, bu yapıların inşasından önce, ortak bir program kapsamında planlandıklarını göstermektedir.

Zeugma ile Samosata güzergâhı üzerinde, Araban Köprüsü'ne çok yakın konumda bulunan Kızılin/Singas Köprüsü ile Yarımca/Merzumen Köprüsü, inşa yazıtları bulunmaması sebebiyle askeri inşaat olarak değerlendirilmemiştir. Fakat bu köprüler de diğer üç köprüyle aynı mimari üslupta ve malzemelerle inşa edilmiş olup Septimius Severus Dönemi'ne tarihlenmektedir. Makaleye konu olan köprülere ek olarak Singas/Kızılin ve Yarımca/Merzumen köprülerinin tamamında, bölgenin kayaç yapısına uygun biçimde kireçtaşı bloklar kullanılmıştır. Yakınlarda bulunan Tarse (Turuş/Kuyulu), Yarımca (Gaziantep) ve Arulis (Gümüşgün) ocaklarının bu malzemeleri sağlaması olasıdır. Fakat ocaklarla köprüler arasında malzemeye yönelik analizlerin yapılması gerekmektedir.

Kolları üzerinde kalıcı malzeme ile köprüler olsa da Fırat'ın ana gövdesi üzerinde bu tip bir köprü inşa edilmemiştir. Bunun muhtemel iki sebebi vardır. İlki, Parthlar ile Roma arasında nehrin sınır kabul edilmiş olmasıdır. Burada inşa edilecek kalıcı bir köprü, her iki taraf için de güvenlik açığı oluşturur. İkincisi, Fırat gibi yatağı geniş ve debisi yüksek nehirlerin Roma'nın elindeki kemer teknolojisi ile geçilmesinin zor olmasıdır. Nehir yatağına payanda inşa etmeden

kireçtaşından inşa edilen köprünün yer aldığı vadi boyunca, Doliche-Samosata yoluna ait bordürler ve döşeme kalıntıları tespit edilmiştir (Comfort ve Ergeç 2001:28)

tek bir dairesel kemerle geçilebilecek kadar yatağın daraldığı çok az nokta bulunmaktadır. Daralan bu kısımlar, ana yol güzergâhlarına uzaktır. Debisi yüksek, çok kaynaklı ve ilkbahar taşkınlarının yaşandığı Fırat'ta inşa edilecek çok kemerli köprünün de uzun ömürlü olmayacağı açıktır. Nehir bu sebeplerden dolayı 20. yüzyılda betonarme köprüler inşa edilinceye kadar ahşap köprüler ve keleklerle geçilebilmiştir.

Resimlerin Listesi

Resim 1. Doğu Sınır Hattındaki Garnizonlar (Google Earth)

Resim 2. Fırat Nehri Güzergâhında Lejyon Tarafından İnşa Edilen Köprüler (Google Earth)

Resim 3. Cendere (Septimius Severus) Köprüsü (Kaya Derinoğullu 2015)

Resim 4. Cendere Köprüsü'ndeki İnşa Yazıtı (Kaya Derinoğullu 2015)

Resim 5. Araban/Karasu Köprüsü (Kaya Derinoğullu 2015)

Kaynaklar

Antik Kaynaklar

- Amm. Marc. Ammianus Marcellinus, *Res Gestae. Roma Tarihi*, Çev: S. Özgüler, İstanbul, 2019.
- Cass. Dio Cassius Dio, *Historiae Romanae. Roman History, Volume I: Books 1-11*. Çev: Earnest Cary, Herbert B. Foster. Loeb Classical Library 32. Cambridge, 1914.
- Hdt Herodotos, *Historiai. Tarih*, Çev: M. Ökmen, İstanbul, 2016.
- Proc. Prokopios, *De Aedificiis. Buildings*, Çev: H. B. Dewing, The Loeb Classical Library, Londra, 1949.
- Tac. Tacitus, *Annales. The Annals of Tacitus*, Çev: C.H. Moore - J. Jackson, The Loeb Classical Library, Londra, 1962.

Modern Kaynaklar

- Albustanlıoğlu 2015: Albustanlıoğlu, T., “Zeugma (Arulis/Ehneş) Taş Ocaklarında İsmi Belirlenen Bir Başka Lejyon: Legio III Flavia Felix”, *Anadolu*, 41, 2015, 135-151.
- Aylward 2013: Aylward, W., “The Rescue Excavations at Zeugma in 2000”, *Excavations at Zeugma III*, Ed: William Aylward California, 2013, 1-54.
- Blömer ve Winter 2011: Blömer, M., E. Winter., *Toros ve Fırat Arasındaki Tanrılar Ülkesi: Kommagene*, Homer Antik Kentler Serisi 11, İstanbul, 2011.
- Boyd 1978: Boyd, T. D., “The Arch and Vault in Greek Architecture”, *AJA* 82.1, 1978, 83-100, 1978.
- Chapot 1907: Chapot, V., *La frontière de l'Euphrate de Pompée à conquête arabe*, Paris, 1907.
- Comfort, vd. 2000: Comfort, A. vd. “Crossing the Euphrates in Antiquity: Zeugma Seen from Space”, *Anatolian Studies*, 50, 2000, 99-126.

- Comfort ve Ergeç 2001: Comfort, A., R. Ergeç., “Following the Euphrates in Antiquity: North-South Routes Around Zeugma”, *Anatolian Studies*, 51, 2001, 19-49.
- Comfort 2002: Comfort, A., “Legio III Scythica”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 138, 2002, 275-276.
- Comfort 2008: *Roads on the Frontier Between Rome and Persia: Euphratesia, Osroene and Mesopotamia from AD 363 to 602*, 1, 2008.
- Comfort 2010: Comfort, A., “Güney Doğu Anadolu’daki Roma Köprüleri/Roman Bridges of South-Eastern Anatolia”, Güney Doğu Anadolu Araştırmaları Sempozyumu (30 Nisan - 1 Mayıs 2009), İstanbul, 2010, 157-173.
- Comfort 2011: Comfort, A., “Roman Bridges Of South-East Anatolia”, *L’Anatolie des peuples, des cités et des cultures* (IIe millénaire av. J.-C. – Ve siècle ap. J.-C.). Colloque international de Besançon (26-27 Novembre 2010) 2, 2011, 315-342.
- Cumont 1917: Cumont, F., *Etudes syriennes*, Paris, 1917.
- Dirlik 2017: Dirlik, N., “Antik Dönemde Kemer ve Tonoz”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD) XXXII*, 2017, 815-846.
- Dussaud 1927: Dussaud, R., *Topographie historique de la Syrie antique et medieval*, Paris, 1927.
- Edwell 2008: Edwell, P. M., *Between Rome and Persia. The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra under Roman Control*, Routledge Monographs in Classical Studies, Kanada, 2008.
- Evans 1981: Evans, J. K., “Political Patronage in Imperial Rome: The Appointment of Marius Celsus as Governor of Syria in AD 72”, *Epigraphische studien* 12, 1981, 215-224.
- French 1983: French D., H., “Supplementary Notes 1 and 2”, ed: S. Mitchell, *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia*, *BAR* 156, 1983, 71-103.
- Forbes 1934: Forbes, R. J., *Notes on the History of Ancient Roads and Their Construction*, Amsterdam, 1934.
- Gazzola 1963: Gazzola, P., *Ponti Romani*, Firenze, 1963.
- Görkay 2017: Görkay, K., “Zeugma Lejyon Yerleşkesi: Yeni Araştırmalar, Sonuçlar ve Ön Değerlendirmeler”, *Anadolu/Anatolia*, 43, 2017, 147-166.
- Gregory 1996: Gregory, S., *Roman Military Architecture on the Eastern Frontier from AD 200-600*, Vol II, Adolf M. Hakkert: Amsterdam, 1996.
- Hartmann ve Speidel 2013: Hartmann, M., M. A. Speidel., “Military Installations at Zeugma: An Overview of the Swiss Archaeological Investigations, 2001–2003”, *Excavations at Zeugma III*, Ed: William Aylward California, 2013, 381-392.

“Köprü Mühendisleri Olarak Roma Lejyonları: İmparatorluğun Doğu Sınırındaki Köprü Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme”, *MASROP E-Dergi* 15.1, 2021, 1-12.

- Holder 1980: Holder, P. A., *Studies in the Auxilia of the Roman Army from Augustus to Trajan*, BAR, Oxford, 1980.
- Horst 2013: Horst, B., *Roads and Bridges of the Roman Empire*, Londra, 2013.
- Huntington 1902: Huntington, E., “Through the Great Canon of the Euphrates River”, *The Geographical Journal* 20.2, 1902, 175-200.
- Maxfield 1981: Maxfield, V. A., *The Military Decorations of the Roman Army*, California, 1981.
- Mitford 1977: Mitford, T. B., “The Euphrates Frontier in Cappadocia”, *Studien zu den Militärgrenzen Roms II*, 38, Köln, 1977, 501-511.
- Mitford 1980: Mitford, T. B., “Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes”, ed: H. Temporini ve W. Haase, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*, 13, 1980, 1169-1228.
- Naumann 1963: Naumann, R., “Die hethitische Brücke über die Schlucht bei Büyükkaya (Bogazköy)”, *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*, 94, 1963, 24-32.
- O’connor 1993: O’Connor, C., *Roman Bridges*, Cambridge, 1993.
- Özgüç 2009: Özgüç, N., *Samsat: Sümeysat, Samasota, Kumaha, Hahha, Hahhum*, Ankara, 2009.
- Pollard ve Berry 2012: Pollard, N., J. Berry, *The Complete Roman Legions*, Londra, 2012.
- Smith 1901-1914: Smith, W., *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Londra, 1901-1914.
- Wagner 1977: Wagner, J., “Legio IIII Scythica in Zeugma am Euphrat”, *Limesforschungen*, 10, 1977, 517-539.
- Webster 1979: Webster, G., *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries*, Londra, 1979.
- Watson 1969: Watson, G. R., *The Roman Soldier*, Bath, 1969.
- Yıldırım 2011: Yıldırım, E., *Pers Hakimiyetinin Bitiminden Bizans Hakimiyetinin Başlangıcına Kadar Olan Dönemdeki Antik Çağ Yazarlarının Eserlerinde Orta Fırat Bölgesi*, Selçuk Üniversitesi Eskişehir Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2011.

Yukarı Mezopotamya Tarihöncesi Toplumlarının Kültürel Etkileşim ve İletişimine Dair Kuramların Antropolojik Bağlamı

The Anthropological Context of Theories on the Cultural Interaction and Communication Methods of Prehistoric Societies in Upper Mesopotamia

Mehmet Altun*

Öz

Büyük bir yanılmanın eseri olarak, çoğu zaman birbirinden pek de haberdar olmadıkları varsayılan tarihöncesi toplumlarının aslında semboller, inanç ve gündelik yaşama ilişkin verileri detaylıca incelendiğinde yoğun ve hatta büyük bir karşılıklı saygı ile birbirlerinden haberdar oldukları ve hiç de yabana atılmayacak bir iletişim içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, *Yukarı Mezopotamya*'da insan topluluklarının Neolitik verilerine bakıldığında da bu toplumların aralarında olağanüstü bir iletişimin varlığı ve bunun sonucu olarak da büyük bir kültürel etkileşimin içinde buldukları görülmektedir. İşte bu çalışmada, Göbeklitepe Kültür Bölgesi'nin tarihöncesi toplumlarının aralarındaki iletişim ve kültürel etkileşime dair veriler antropolojik kanıtlarından hareketle ele alınmıştır. Bu bağlamda iletişim kuramının temellerine ilişkin rasyonel verilerden hareketle özgün bir önerme sunulmaya çalışılmıştır¹.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Kültürel Etkileşim, Sembolizm, Antropoloji, Neolitik

Abstract

When data on symbols, belief forms and daily life are examined in detail, it can be clearly understood that, early societies which are often assumed not to have been aware of each other in reality were aware of each other with an intense and even great mutual respect and were involved in communication that cannot not be ignored. In this context, when we focus on the Neolithic Period data of the human communities in the Göbeklitepe Cultural Region, it is seen that there was an extraordinary communication between these communities and as a result, a great cultural interaction was experienced. In this study, the data on the cultural interaction and communication of the prehistoric societies of Upper Mesopotamia are discussed based on the anthropological evidence. In this context, an original proposition has been attempted based on rational data on the foundations of communication theory.

Keywords: Communication, Cultural Interaction, Symbolism, Anthropology, Neolithic

* Öğr. Gör. Dr. Mehmet Altun, Maltepe Üniversitesi, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Mimari Restorasyon Programı, Maltepe/ İstanbul. E-posta: mehmetaltun@maltepe.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5872-8446>

¹ Buradaki makale yazarın 2020'de İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Bilim Dalı'nda verdiği “Yukarı Mezopotamya'da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de Yaşanan Kültürel Etkileşim ve İletişime Dair Veriler” başlıklı Doktora Tezinden düzenlenmiştir.

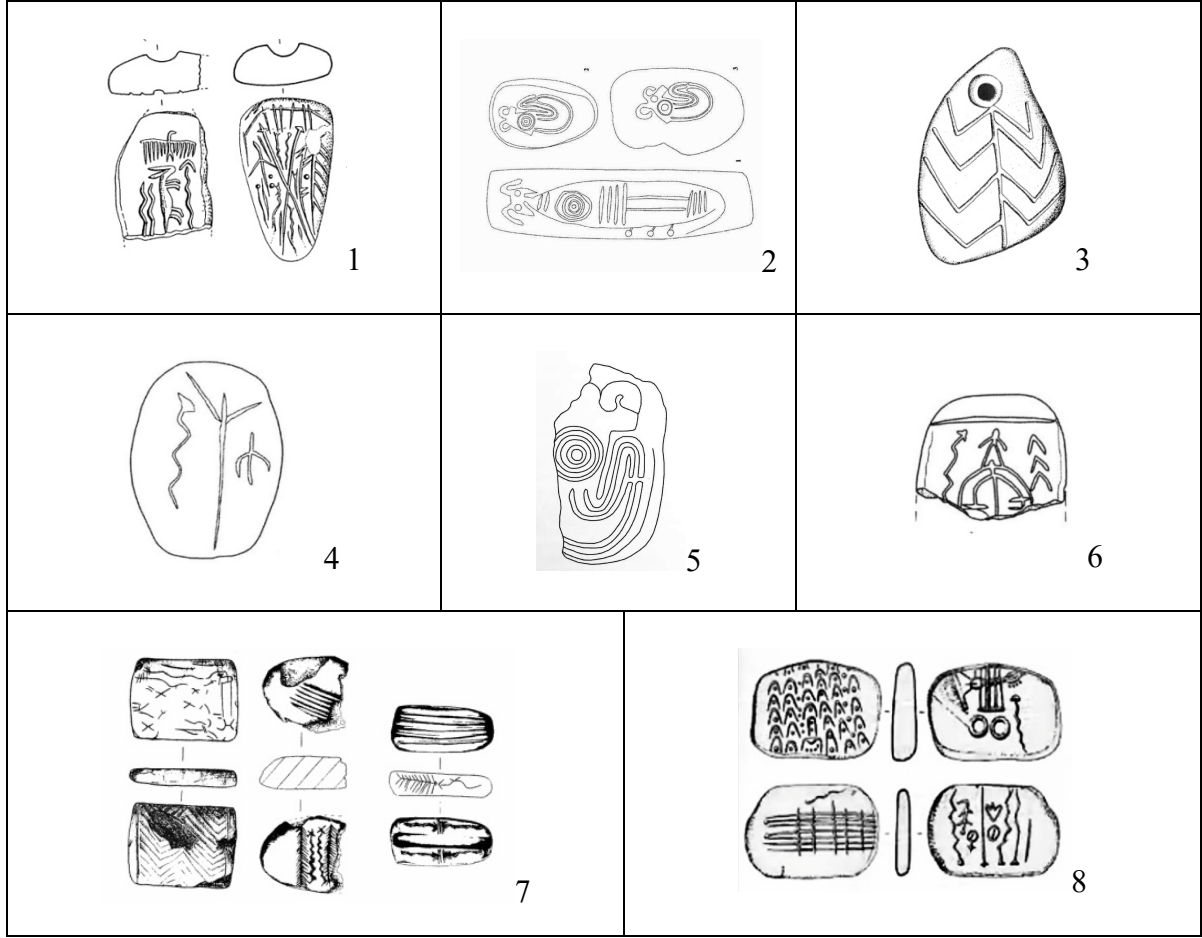
Giriş

İletişim kuramının tarihsel süreç içerisindeki değerlendirmelerine derinliğine bakıldığında; tarihöncesi toplumların/insanların iletişim ve etkileşim amacıyla bıraktıkları izlerin peşinden ziyadesiyle gidildiği görülmektedir. Bunun için tarihöncesinden başlayarak, en eski akrabalarımızın bıraktığı izlerin, onların yaşayışları ve kendi aralarında kurdukları(!) iletişimin belli bir sisteminin olup olmadığı antropolojik açıdan en çok araştırılan başlıklardan biri olarak dikkati çekmektedir. Bu durumun en çok da Paleolitik'ten başlayarak Önasya Protohistorik Kültürleri'nin etkisini sürdürdüğü Demir Çağı'nın sonuna kadar yaşadığı çevreyi bir biçimde etkileyen; hatta onu yeniden şekillendiren insanların ortak bir iletişim sisteminin olup olmadığı sorusuyla bilimsel meraktan çok, o dönem insanını olabildiği kadar doğru anlamak çabasıyla ilgisi olduğu değerlendirilmelidir. Elbette en eski atalarımızın en çok merak edilen ve üzerinde durulan özelliklerinden bazıları; onların nasıl beslendiği, ne tür mekanları kullandığı, nasıl bir dili konuşup/konuşmadığı, neleri yiyip içtiği, “*avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşıyorlardı*” genel kabulünün arka planında nelerin olup olmadığı, iletişim yöntemlerinin nasıl olduğu, belli bir kültürel ve sanatsal üretimlerinin olup olmadığı ve belki de en başat sorulardan biri olarak neye inandıkları ya da bir inançlarının olup olmadığıdır. Elbette bu sorulara düzinelere yeni soru eklemek mümkündür. Ancak antropolojik açıdan bakıldığında en çok ilgi çeken sorular; *Etnografik, Linguistik, Ontolojik/Varlık bilimsel ve Sembolik/Gösterge bilimsel* başlıklardan oluşmaktadır.

Etnografi

Bunun için, *etnografik* yaklaşımın izlerine sosyoloji, arkeoloji ve bilhassa etnografyanın özgün yaklaşımları cevaplar üretirken, antropolojik yaklaşım da bu disiplinlerin sorularına kendine yetecek cevapları üretmek üzere, kendi özgün sorularını ekler. Bu anlamda daha çok dilin ve varlık bilimsel/ontolojik izlerin peşinden gider.

Yukarıdaki soruların inançla ilgili boyutunun, tarihöncesi insanlar/insan toplulukları söz konusu olduğunda gelip çıktığı yer kaçınılmaz olarak Şamanizm oluyor ve bu sorunsalın sağlanması daima semboller üzerinden çözümlenmek isteniyor. Hal böyle olunca, araştırmacının yolu daima gösterge bilimin olanaklarıyla sınırlandırılmış oluyor. Duvar resimlerini yorumlamanın da çeşitli simgelerin anlamlarını çözme çabaları da idoller, çeşitli şekillerde yapılmış ve henüz ne işe yaradığı anlaşılamamış çeşitli buluntular, levhalar, üzerinde çeşitli semboller kazınmış ve taş ya da kemik malzemeden üretilmiş buluntuların her biri incelendiğinde bir biçimde varoluşsal bir imge üzerinden düşünülüyor ve çoğu zaman bunların bir tür şaman inançla ilgisi olduğu varsayımı üzerinde fikir birliği ediliyor. Bu yaklaşımın geçerliliğini beslemek içinse doğal olarak gösterge bilimin/sembolizmin olanaklarına başvuruluyor.

Resim 1²: Şaman Kosmos'u Destekleyen Levhalar. 1/1: Jerf el Ahmar; 1/3: Demirköy; 1/4: Göbekli Tepe; 1/6: Tell 'Abr 3; 1/7: Tell Qaramel; 1/8: Jerf el Ahmar

Resim 1/2: Körtik Tepe Taş Plakaları, Özkaya *et al.* 2013:43.1,63.1,3'ten³ (yorumlayan Yalçıklı 2019: 51).

Resim 1/5: Gusir Höyük Taş Plakala, Karul, 2018: Fig.13'ten⁴ (yorumlayan Yalçıklı, 2019:51).

Sosyolojik bağlamda iletişim kuramına ilişkin yaklaşımlar üzerinden bakılırken, belli bir düzeyde sembolizmin etkisinden de bahsedilmesi kaçınılmazdır. Ancak, inançsal ya da şaman kıstasların üzerinde görece daha az durulabilir. Bu nedenle şaman inancının Yukarı Mezopotamyalı tarihöncesi toplumun/toplumların yaşantısında izlerinin olup olmadığı; varsa ne tür yansımalarının olabileceği üzerinde durmak yararlı olacaktır. Bu bağlamda, geniş anlamda Anadolu'yu da içine alan; ancak özelde *Göbeklitepe Kültür Bölgesi*⁵nde varlığını sürdüren toplumların neolitikten beri ortaya koydukları iletişim ve kültürel etkileşim göstergelerinde buna dair ne tür izlerin olduğunu değerlendirmek yol gösterici olacaktır.

² Tablo 1/ (1-3-4-7): Ç. Köksal Schmidt ve K. Schmidt, 2007: El sanatlarında Uzmanlaşma ve Taş Devri Sembol Sistemi: Boncuklar, Taş Kaplar, Taş Tabletler, 12.000 Yıl Önce "Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı" Neolitik Dönem, 45-54, Ed. N. Başgelen, YKY, İstanbul

Tablo 1/ (6-8): bakınız M. Özdoğan'ın ilişik linkte yer alan söyleşisinde Anadolu Neolitik'i yorumu. Sembollerle ilgili kısım: <https://www.youtube.com/watch?v=Wpuo73tGoOQ&t=3781s>

³ Özkaya vd. 2013: Körtik Tepe: Uygarlığın Diyarbakır'daki İlk Adımları / The First Trace of Civilization in Diyarbakır / Die Ersten Stufen der Zivilization in Diyarbakır. İstanbul.

⁴ Karul, 2018: "Gusir Höyük: Yukarı Dicle'de İlk Yerleşik Avcılar", Batman Müzesi İhsu Barajı Kurtarma Kazıları / Batman Museum İhsu Dam Excavations, Ed. F. Baş, Ç. Turan, B. Hodakoğlu, Ö. Çelik, 2-23, Batman

⁵ M. Özdoğan çeşitli platformlarda, birçok söyleşisinde ve hususi birçok konuşmasında bu ifadeyi sıklıkla kullanmaktadır. En son ilgili linkte yer alan "Neolitik Dönemi Yeniden Tanımlamak" başlıklı bir söyleşide Anadolu Neolitiği konuşurken kullanmıştır.

Bakınız <https://www.youtube.com/watch?v=Wpuo73tGoOQ&t=3781s>

Bu bağlamda önce şamanizmin ne olduğunu kısaca tarif etmekte yadsınamaz önem görünmektedir. “Tarihi kaynaklarda şaman kelimesiyle karşılaşmadan çok önce 11. yüzyıla tarihlendirilen Asya yazılı kaynaklarında, kam ve baksy/baksı olarak adlandırılan özel yeteneklere sahip olduğu düşünülen kişilerin varlığı belirlenebilmektedir.” (Andrzej Rozvadowsky 2012: 277-286) Bu kişilerin topluluk içinde özgün bir yerinin olduğu ve şaman olarak adlandırdığımız kişilerle benzer yetenekler sergilediği anlaşılmaktadır. Günümüzde kullandığımız şaman kelimesinin kökeni için birçok kişi 17. yüzyıla ait Tunguzca bir sözcük olduğunda birleşir” (aktaran Yalçıklı 2019:11).

“Bilim insanları şamanı tanımlarken, kullandıkları esrik yöntem vasıtasıyla ruhani dünya ile ilişkileri olduğunu belirtirler. Ruhani dünya ile olan bağlantısını, ruh güder yeteneği ile yeraltı ve yerüstü dünyalarında seyahat edebilmesini ve bu dünyalar arasındaki etkileşimi gerçekleştirmesini en belirgin özelliği olarak açıklarlar”⁶.

“Şamanlık ile büyücülük arasındaki bazı benzer uygulamalar, her iki olgunun birbirine karıştırılmasına sebep olur. Eliade, şamanı büyücüden ayıran en önemli özelliğin şamanın esrime sırasında yeraltı dünyasına veya gökyüzüne ruhani seyahat edebilmesi olduğu görüşündedir” (Yalçıklı 2019:11).

Van Huyssteen Şamanizm’i; “bilincin değiştirilmemiş halleri açısından biyolojik temel kapasiteye kültürel intibakın sonucu olarak görülebilir, hatta dinsel tezahürün bir biçiminin, dolayısıyla bütün dinlerin kaynağı olarak tanımlanabilir” (Wentzel van Huyssteen 2010:99-121) ekinde açıklıyor. Bu yöntemle inanç sisteminin Paleolitik Çağ ve sonrasındaki süreçle ilişkisini de ortaya koymuş oluyor.

Romanucci-Ross’un yorumlamasına göre, “Şaman ve antropolog, gerçekliğin kavranması ve düzenlenmesinin kültürel araçları olan sembollerin yorumlayıcısı olma statüsüne sahiptir. Göstergenin ve gösterme işlevinin çoklu anlamlarının yorumlayıcıları olarak, sembollerin -dini, tıbbi, sosyal ve ekonomik- sistem örüntülerini üretme ve üsluplaştırma işlevi yüklenerek bütüne katılmasında da rol oynarlar. Bu sebeple, yapılar üreten ve kuvvetin önemli vektörleridirler...” (Romanucci-Ross 1989:35)

Ontoloji / Varoluş

Bunun yanında Şamanizm’e dair bu görüşlerin tersi birçok yaklaşımın da ciddi antropolojik dayanakları mevcuttur. Örneğin; şamanizmin kökenine ilişkin teorilerden birine göre, “...mağara/kaya resminin, tarihöncesi çağlarda şamanizmin varlığı konusunda açık bir kanıt sağladığı iddiasındadır. Son zamanlarda, şamanizmin sözde ilkel ve evrenselci formlarına ve kayalardaki imgelerin sanatsal değerlerine dair eleştiriler de giderek artmaktadır. Gösterge bilimsel bir anlayışa göre, Sibiryaya kaya oygularındaki figürler temel göstergeler ve basit semboller olarak yorumlanabilir. Bu gösterge/sembol üretim faaliyetleri, belirgin bir şekilde evrensel şaman olguların kanıtı olarak değil, belli doğal ve sosyal ilişkilerin bilişsel modellemesinin oldukça erken temsilleri olarak görülebilir.” (Hoppal 2019:11)

Bu yaklaşım tartışmalı bir yorum olmakla birlikte; tam da metinde ve şamana atfedilen “kehanet okuyucu” yakıştırması ve aynı zamanda ziyadesiyle gerçekdışı olarak antropoloğa özgü vurgulanan sıra dışı yeteneğin özü olarak sunuluyor.

⁶ Eliade, 1987; 1999; Stutley, 2003; Williams - Pearce 2005; Tomaskova, 2013; Hoppál 2013:2. (Aktaran D. Yalçıklı 2019)

Bu çok yakın zaman yorumlamasının aksine, Colin Renfrew - Paul Bahn ikilisi eski kuşak arkeologlara yönelik eleştirilerini dile getirirken ilk bakışta kulağa acımasız gibi gelen şu yorumu dillendirmektedirler. “Bilişsel arkeoloji –geçmiş düşünce biçimlerini maddi kalıntılardan çalışmak– birçok anlamda modern arkeolojinin yeni dallarından biridir. Her ikisi de zengin bilişsel kaynaklar olan eski sanat ve yazı uzun zamandan beri arkeologlar tarafından çalışılmaktadır. Fakat sanat çoğu zaman sanat tarihçisinin, metinler de hikayeci tarihçinin alanı olarak kabul görmüş ve arkeolojik perspektif eksik kalmıştır. Üstelik yazılı kaynakların hiç bulunmadığı tarihöncesi dönem söz konusu olduğunda, eski nesil arkeologlar umutsuzca sahte bir tarih yaratarak, eski insanların ne düşünmüş ya da neye inanmış olabileceğini “hayal etmişlerdi” (Hoppal, 2019:11). Bu yaklaşım, geçmişin izlerini sürerken, maddi gerçekliğe dayanan objektif bilimin kıstaslarıyla taban tabana zıt olan ve bir tür *geçmiş insanın niyetini okumaya meram etmekten* başka bir şey değildir. Dahası bu yorumun etkileri Önyasa Toplumları’nın yarattığı çarpıcı ve gelişmiş inanç sistemlerinin analiz edilmesinde dahi görülmektedir. Bir tür niyet okuması olarak tanımlanabilecek bu bilimsellikten uzak yorum, karşı pencereden bakıldığında bir tür kurmaca gibi tepeden tırnağa tartışmalı görünmektedir. Hatta bu kurmaca yorumun bugünün algısı ve inanç sistemini yüceltmeyi merkeze alan ve dolayısıyla geçmişi bir tür ilkellikte tahkir eden poetikayı öne çıkardığı sezilmektedir. Bu yapıyla bir tür *kendine yontma* şeklindeki imgeyi domine ettiği bile ileri sürülebilir.

Zira, “bugün, insan türünü diğer hayat formlarından ayıran en belirgin şeyin bizim semboller kullanma yeteneğimiz olduğu genel olarak kabul edilir. Bütün anlaşılabilir düşünceler ve aslında mantıklı konuşma semboller üzerine kuruludur, zira kelimelerin kendisi semboldür; ses ya da yazılı harfler gerçek dünyadaki bir unsurun yerine geçer, dolayısıyla onu temsil eder (veya sembolize eder). Ancak çoğu zaman anlam belirli bir sembole keyfi şekilde atfedilir. Sıklıkla özel bir kelimenin ya da bir işaretin, dünyada belirli bir nesneden ziyade diğerini temsil etmesi gerektiğini gösterecek hiçbir şey yoktur” (Renfrew-Bahn 2017: 391).

Bu anlamda neredeyse dünya üzerinde yaşayan herkesin cebinde taşıdığı teknoloji harikası cep telefonlarının hemen hemen bütün uygulamalarında adına *emoji* denen görsellerin tamamı, bu bağlamda günümüz gösterge biliminin herkes tarafından anlamı aynı şekilde yorumlanan ifadeleri olarak yerini almış durumdadır. “Üstelik *her* bir sembole atfedilen anlam belirli bir kültürel geleneğe özgü” (Renfrew-Bahn 2017: 391) olduğu halde. Dolayısıyla bu sembol-anlam ilişkisinin bizi ulaştırdığı nihai nokta kültürel etkileşimin evrensel bağlamından başka bir şey değildir. Tahmin edileceği üzere, kültürel etkileşimin periferik anlamlarının tamamı iletişim süreçlerine ilişkindir.

Yukarıda ilk bakışta okuyanda karmaşıklaşmış duygusu yaratan anlatımın özeti açısından *anlam* kelimesini *semboller arasındaki ilişki* olarak tanımlayan Renfrew-Bahn ikilisi, sembollerin en genel anlamda altı değişik kullanımı olduğuna işaret ederler ve bunları aşağıdaki gibi sıralarlar.

1. Temel basamaklardan biri, kişinin ve topluluğun, alanını genellikle sembolik işaretlerin yanında anıtları kullanarak işaretleme ve sınırlama yoluyla yer tesisi yapmak, böylece dünyevi olduğu kadar kutsal boyuta da sahip bir algılanan arazi, bir hatıralar diyarı inşa etmektir.
2. Önemli bir bilişsel adım, doğal dünyayla ilişkilerimizi düzenlememize yardım eden ölçü sembollerinin –zaman, uzunluk ve ağırlık birimleri şeklinde– gelişimiydi.
3. Semboller planlama araçları olarak geleceği şekillendirmemize izin verir. Gelecekte yapmayı tasarladığımız faaliyetler için modeller oluşturarak hedeflerimizi daha net tanımlamamıza yardım ederler; mesela kasaba ve şehirlerin planları gibi verilen örnekler

Paleolitik Çağ sanatı çalışmalarına uygulanmış yeni araştırma yöntemlerinden ortaya çıkan bazı önemli sonuçlara değinmektedir. Detaylı analizler tasvir eyleminin bütün canlılığıyla Fransa’daki Chauvet ya da Lascaux’da veya İspanya’daki Altamira’da görülen muazzam bilişsel önemini gölgelememelidir. Bu sanatı takdir etmek önemlidir, ama bununla alakalı bilişsel süreçleri dikkatlice analiz etmemize izin verecek çıkarsama taslakları geliştirmek çok daha zordur. Bu analitik yöntem henüz emekleme aşamasındadır. Yine de arkeologlar Paleolitik atalarımızın davranışlarını çalışabilmemiz için teknikler ve yaklaşımlar geliştirmekte önemli ilerleme kaydetmişlerdir. Daha fazlası yapıldıkça ilk insanların bilişsel gelişimi iyice gün ışığına çıkmaktadır.

4. Semboller insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi ve örgütlenmesi için kullanılırlar. Para ve onunla bazı maddi nesnelerin diğerlerinden daha yüksek bir değer taşıdığı kavramı bütün olarak buna iyi bir örnektir. Bunun ötesinde bir toplumda iktidarın kullanımıyla ilgili ordu rütbelerini gösteren nişanlar gibi geniş bir sembol kategorisi mevcuttur.

5. Semboller insanların ölümden sonraki dünyayla ilişkilerini –doğaüstü ya da metafizik– yansıtır ve onları düzenlemeye çalışır ki, bu da din ve kült arkeolojisine yol verir.

6. Her şeyden önce semboller dünyayı tasvir –heykel ya da resim gibi temsil sanatı– aracılığıyla tarif etmek üzere kullanılabilir (Renfrew - Bahn, 2017: 400).

Teorik olarak, “Şamanist kozmos algısı içinde, konumları nedeniyle yeraltı dünyasının bir parçasını oluşturduğu düşünülen mağaralar önemli bir yere sahiptir. Yeryüzünün içine açılan galerileriyle mağaraların yeraltı dünyasının girişini oluşturduğuna inanılmaktadır. Lewis-Williams ve Clottes mağaraların yeraltı katmanlarına açıldığına ve duvarların yeraltı dünyasında bulunan ruhlar ile yeryüzü arasındaki ince bir zarı oluşturduğu algısının varlığını belirterek mağara duvarlarına dokunmanın yeraltı dünyasıyla temas etmek anlamına da geldiği görüşünü ileri sürerler” (aktaran Yalçıklı 2019:13).

Bu yorum ilk bakışta şaman evrenin yönelimleri ve olgularını anlatmayı deniyormuş gibi görünse de özü itibarı ile **ontolojik/varoluşsal** paradigmanın ölümden sonra dirilme inancına işaret etmektedir. Bir tür kıyamet/mahşer günü inancı... Bu tür yorumların doğasında Şamanizm inanç mı yoksa din mi sorularının bir girdap gibi oluşturduğu paradoks vardır. Zira, “bu olgunun bir yaşam kültürü veya kültürel inanç sistemi olduğu görüşünü ileri süren birçok bilim insanının (Mircea Eliade gibi) yanı sıra din olduğu görüşünü savunanlar (T.B. Devletov gibi) da azımsanmayacak sayıda” (aktaran Yalçıklı 2019:13).

Demek ki, geçmişin izini sürerken bile etnoarkeolojik göndermelerin kimi hallerde yaygın olarak kullanılan ve maddi kanıta dayanmayan yorumlarının kaçınılmaz bir sonucu olarak, geçmiş insanın yapıp ettiklerini -ki buna inancı da dahil- bugünün perspektifi ve algılarıyla tarif ediyoruz. Bu bir taraflı araştırmanın işini kolaylaştıran uçsuz bucaksız bir yorum yapma olanağına sahip olmaktan kaynaklanırken, diğer taraftan da tartışmalı konu başlıklarının azımsanmayacak sayıda çoğalmasına yol açmaktadır.

Örneğin, Eliade gibi bir bilim insanının neredeyse bütünüyle yargıya dayalı şu yorumları, tam da altı çizilen yaklaşımın bir sağlaması gibidir. “Erken dönemlerde kozmosun sınırı toplumların sürdürdüğü coğrafya ve insan gözünün gökyüzündeki gözlem alanı ile sınırlıydı. Bu sınırlar kapsamında, Şamanist anlayışa göre evren *gökyüzü*, *yeryüzü* ve *yeraltı* olarak tanımlanan üç bölümden oluşmaktadır. Bu üç seviye arasındaki bağlantıyı ise Kuzey ve Orta Asya şaman inancında yer alan yeryüzü ve yeraltından gökyüzüne yükselme sırasında yerin merkezinde

bulunduğu ve geçişi sağladığı varsayılan *Axis Mundi / Yer'in Eksenini* olarak adlandırılan geçidin varlığına inanılmaktadır” (Eliade 1999: 271, 442).

Bu yorumdan da anlaşılacağı üzere bu ve benzeri yorumların özü, bilişsel arkeolojinin işini zorlaştıracak materyallerle doludur. Ancak biz, burada -bağlam dışı olduğunu düşündüğümüz için- bunun üzerinde durmayacağız.

Çünkü, “belirli bir kültürde tek başına imgenin ya da nesnenin sembolik formundan bir sembolün anlamını çıkarmak genellikle imkansızdır. En azından bu formun nasıl kullanıldığını ve diğer semboller bağlamındaki yerini görmemiz gerekir. Bu yüzden bilişsel arkeoloji, keşfin özel bağlamı konusunda çok dikkatli olmalıdır. Asıl önemli olan buluntu topluluğu ya da bütünüdür; izole halde münferit nesne değil,” diyen Renfrew-Bahn ikilisine göre; “İkinci olarak tasvirler ve fiziksel objelerin (insan yapımı nesnelerin) anlamlarını bize doğrudan ifşa etmediğini kabul etmemiz gerekir; yazılı kaynakların yokluğunda bu kesindir. Açıklama getirecek kişinin gözlemci ya da araştırmacı olması bilimsel yöntemin temellerinden biridir. Bilim insanı birkaç alternatif açıklamanın olduğunu ve bunların net tespit yöntemleriyle ya da yeni verilere dayalı testlerle, gerekirse birbirleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmesi gerektiğini bilir. Bu ise süreçsel arkeolojinin ilkelerinden biridir. Bazı süreçsel arkeologlar, özellikle de Lewis Binford, insanların geçmişte ne düşündüğü üzerine tartışmanın yararsız olduğunu savunur. İnsan düşüncelerinin değil, faaliyetlerinin maddi kayıtlara geçtiğini ileri sürerler. Ancak burada bu görüş savunulmamaktadır. Bulduğumuz şeylerin aslında kısmen insan düşünceleri ve niyetlerinin ürünü olduğu (bizim yaklaşımımızı eleştirenler de bunu reddetmemektedir) varsayımından ve bunun söz konusu buluntuların çalışılmasında sunduğu potansiyel kadar zorluklarından da yola çıkalım. Bunlar kısaca filozof Karl Popper’ın “dünya 3”⁷ olarak isimlendirdiği kategoriye aittir” (Renfrew-Bahn 2017:392).

Linguistik / Dilbilim

Linguistik açısından, Renfrew’in aktardığına göre; Karl Popper, “dünya 3’ün doğuşunu aletlerden ziyade *dilin gelişimiyle* başlatmayı tercih ederim,” diyor. (Bu anlamda konumuzun içeriğine ilişkin olacak düzeyde yorum ve değerlendirmeleri *Sosyolojik Bağlam* başlığı altında detaylıca irdelemeyi şimdilik ertelemenin yararlı olacağını vurgulamakla yetinmek yerinde olacaktır.) “Bazı arkeologlar ve fiziki antropologlar, yaklaşık 2 milyon yıl önce Homo Habilis’in kıyıcı aletlerle birlikte etkili bir dil geliştirmiş olabileceği kanaatindedir; ama diğerleri tam bir dil becerisinin çok daha yakın tarihte, Homo Sapiens’in ortaya çıkışıyla gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu, Alt ve Orta Paleolitik’te homininlerin elinden çıkma aletlerin gerçek dil kapasiteleri olmayan canlılar tarafından yapıldığını ima eder.” Bırakalım, dilin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili sorunsal üzerine kafa yoranlar tartışmalarını sürdürmeye devam etsinler. Zira elimizde “halen *dilin ne zaman ortaya çıktığını* tespit edecek net bir metodoloji yoktur” (Renfrew-Bahn 2017:392). Hatta bu durum uzun süre belirsizliğini koruyup, tartışma konusu olma yeteneğini de sürdüreceği gibi duruyor.

Ancak yine de Psikolog Merlin Donald’ın bilişsel evrim safhası önerilerini yabana atmamak gerekir. Ona göre; “Homo Erectus için *mimetik safha* (davranışı taklit etmek için hominin becerilerine vurgu yapar); erken Homo Sapiens için *mitsel safha* (konuşma ve anlatımın

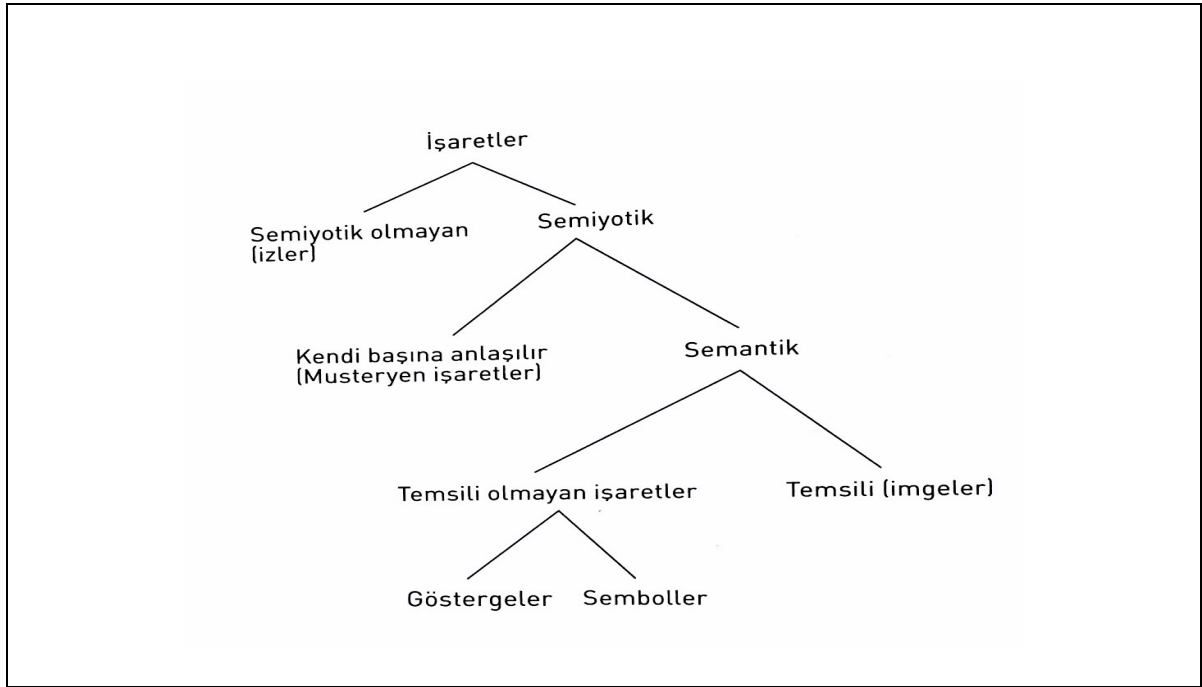
⁷ “Dünya 3” Kategorisi, Karl Popper’a aittir ve “Eğer şeyler dünyasını –fiziksel nesne dünyası– dünya 1 ve öznel deneyimleri (düşünce süreçleri gibi) dünya 2 olarak adlandırsa, ifade dünyasının kendisi dünya 3 diye kabul edilebilir... Renfrew; “Dünya 3’ü aslen insan aklının ürünleri olarak değerlendiriyorum. Bunlar aynı zamanda evler ya da aletler gibi insan faaliyetinin ürünlerine ve ayrıca sanat eserlerine uygulanabilir. Bizim için özellikle önemli olan, bunların ‘dil’ ve ‘bilim’i kapsamasıdır.” Ancak bu iç görü yararlı bir yönlendirme olmakla birlikte bize bir metodoloji sunmaz.” diyor.

önemini vurgular) ve daha gelişmiş toplumlar için *kuramsal safha*; teorik düşünmenin yanında yazının da dahil olduğu birtakım belleksel mekanizmaları içeren –Donald’ın deyimiyle– “harici sembolik depo”nun altını çizer.” (Renfrew-Bahn 2017: 393) Bu son safhayla vurgulanan bir tür ekstrasomatik belleğin *sembolik deposu* gibi değerlendirilebilir.

Bir yanıyla dilin orijinini ve oluşumunu belli bir tutarlılık içinde açıklamayı deneyen bu yaklaşım, diğer yanıyla böylesi karmaşık ve tamamen insan denen türün özgün yeteneklerine ilişkin olan bir olguyu sınırlayıcı bir sınıflandırmayla sığlaştırmaktadır. *Dil denen özgün yetenek, insan denen türün sesleri sembollerle nesnelere ve kavramların üzerinde ortak bir imgeyle buluşturma ve onu aktarma ustalığı anlamına gelen; ziyadesiyle karmaşık bir aşkınlık durumudur.* Elbette “bir şeyi reddetmek, kanıtlamaktan daha zahmetsizdir.” (Hoppal, 2019: 12) Belki de bu yüzden, *dilin evreni bir bakıma sembollerin de evrenidir.* Pek de sıra dışı olmayan bu önermede bulunmak kanaatkâr düzeyde açıklayıcı bir yaklaşım olabilir. Çünkü “göstergelerle sembollerin ve aynı zamanda inançların yeniden üretimi, etno-kültürel sınırları muhafaza etmeye, başka bir deyişle, topluluğun etnik kimliğini ve bağlarını sürdürmeye yardımcı olur. Araştırmacının ilgisi yalnızca *bireysel* üslup kalıplarına odaklanmaz; aynı zamanda, görsel mesaj iletim şemasının anlaşılmasını sağlayacak olan ve kendisi de tekrar inşa edilmesi gereken bir iletişim süreci olarak kalıpların üretimine de odaklanır.” (Hoppal 2019: 63)

Bu anlamda erken dönemde insanların imge üretme çabaları hususunda Whitney Davis, “spontane imge üretimi, genel insan evrimi sürecinde tutarlı bir şekilde konumlandırılması gereken öngörülebilir bir adaptasyondur. İmge üretimi, farklı ve özel bir kültürel başarıdır. Basit ve arkaik algısal ve bilişsel süreçler sonucunda mantıksal olarak türetilir. Kökenlerinin açıklanması için, bilişsel evrim veya sanatsal duyarlılığa dair spekülâtif ya da aşkın psikolojik, antropolojik yahut estetik varsayımlara gerek yoktur!” (Davis 1986: 193) diye yazıyor. Şu hâlde, imgenin üretimi rastlantısal değildir; ancak bunun gerçekleşebilmesinin kıstası, anlaşıldığı kadarıyla belli bir kültürel birikimin varlığıyla ilgilidir. Öyleyse dil bu imge üretme sürecinin semboller üzerinden aktarıldığı kültürel birikimin anahtarı rolündedir ve mutlak bir iletişim sisteminin varlığıyla ilişkilidir. Bu iletişim ise erken dönem insanların kurdukları ve geliştirdikleri etkileşimin temel paydası olarak tasarımılandırılmaktadır.

Mihály Hoppál’ın aktardığına göre; “Davis, imlemedeki imge üretimi ile çok yakından ilişkisi bulunan *sembolleştirme teknolojisi*’nin bir tipolojisini çıkarır.” Buna göre *İmleme Türleri* aşağıdaki şemada görselleştirilmiş şekilde öngörülmüştür.

Resim 2: İşaretler (Hoppal 2019: 68)

“Sonuçta kültür bir iletişimsel eylemler dizisidir. Bunun yanı sıra iletişim biçimindeki farklılıklar çoğu kere üretim biçimindekiler kadar önemlidir. Çünkü bunların bilginin saklanması, çözümlenmesi ve yaratımındaki değişimlerle olduğu gibi insanların aralarında kurduğu ilişkilerle de yakından ilgisi vardır. Yazımın, özellikle de alfabetik yazımın, sözlü iletişime yarı kalıcı bir biçim vererek, söylemin farklı bir yolla incelenmesini sağladığı şeklinde bir önerme vardır” (Goody 2001: 48). Oysa anlaşılması gereken, “bu tür bir inceleme eleştirel etkinlik, dolayısıyla da rasyonellik, şüphecilik ve mantık alanındaki ilerlemeleri desteklerken, doğruluğu şüpheli o zıtlıkları yeniden canlandırmaktadır. Yazı, eleştiri potansiyelini artırır çünkü söylemi farklı bir yoldan gözlerimizin önüne serer; aynı zamanda bilgi potansiyelini özellikle de soyut türde bilgiyi artırır, çünkü yüz yüze iletişimi aşarak iletişimin doğasını aynı zamanda da bilginin depolanma sistemini değiştirir” (Goody 2001: 48).

Çünkü, “sırf yazımın varlığı bilişsel haritada büyük bir genişlemeye işaret eder. Yazılı sembollerin şimdiye kadar insanlar tarafından sadece çevrelerindeki dünyayı tanımlamak için değil, fakat aynı zamanda diğer insanlarla iletişim kurmak ve onları kontrol etmek; toplumu bir bütün olarak düzenlemek ve toplumun bilgi birikimini gelecek kuşaklara aktarmak için icat edilmiş en etkili sistemdir” (Renfrew-Bahn 2017: 401). Bununla birlikte “söz konusu tarihsel gelişimin yazı ile başladığının söylenemeyeceğinin de kesin olmasıdır. Hatta altı çizilen tarihsel gelişme yazıdan öyle pek çok etkilenmemiştir bile” (Nissen 2004: 3).

Sonuç

Demek oluyor ki; geçmişi ve onun öznesi olan en eski atalarımızın nasıl bir iletişim dili kurduklarını anlamamızın tam ve kusursuz bir yöntemi, mevcut veriler ve bilimsel olanaklarla henüz mümkün değil. Tam olarak en eski atalarımızın nasıl bir iletişim biçimi kullandıklarını tarif edemesek bile; mevcut veriler ışığında yine de ziyadesiyle karmaşık, olabildiğince çeşitli ve gelişkin bir etkileşim içinde olduklarını söylemek mümkün görünüyor. Olgular hangi bakış

açısı ile incelenecek olacaksa olsun; ister gösterge bilimin olanaklarıyla, ister etnografik ya da etimolojik çıkarımlarla veya ticaret, hatta diğer her türlü maddi kalıntıların işaret ettiği olanaklarla olsun, mutlak olan tek şey var; en eski atalarımız ziyadesiyle karmaşık bir iletişim sistemiyle etkileşim içindeydiler ve on binlerce yıl süren uygarlaşma serüvenleri boyunca kendilerine ve iletişim içinde oldukları ötekilere yetecek kadar uzmanlaşmış bir iletişim sistemini kullanıyorlardı. Bunu anlamının basit önermelerle sağlanmasını yapmak pekâlâ imkân dahilindedir. Örneğin, dilin serüveni ya da ticaretin ulaştığı düzey yahut ilerleyen zamanda iktidar erkinin sembollerine dönüşmüş mühürler ve/ya çeşitli simge ve inanç sisteminin birer parçası olmuş anıtsal mimarinin öncüleri olarak kabul edilen örneklere bakmak yeterli olacaktır. Bunun detaylı çözümleri; bu çalışmanın konusu olmadığından, detaylı olarak ele alınmış başka bir çalışmada kronolojik kontekstle uyumlu olacak şekilde irdelenebilir. Ancak yine de altını çizmek gerekir ki; antropolojik bağlamda özünü dilin hikayesinin oluşturduğu yoğunlaşmaya etnografik ve ontolojik/varlık bilimsel çözümlenmeler eklendiğinde de durum değişmemektedir.

Hali hazırda bütün veriler ve sağlıklı önermeler, bir biçimde arkeolojinin sunduğu olanaklar ve kavramsal rasyonaliteye uygun olacak şekilde kazılar aracılığı ile ulaşılan maddi kalıntılar aracılığı ile oluşturulmaktadır. Dolayısı ile arkeolojinin pozitif bir bilim olarak ulaştığı maddi veriler, aynı zamanda iletişim tarihi ve benzeri karmaşık kavramsal sorulara da mümkün merteye müspet cevaplar üretmek için en güvenilir alan olmaya devam edecek gibi görünüyor. Bu bağlamda, “bir insanın teknolojik (!) göstergelerden yola çıkarak rahatlıkla ayımsayabileceği, toplumdaki bilişsel süreçler arasına bir demir perde ya da paravan çekmek hedeflenmemelidir. Amaç, iletişim araçlarındaki değişimlerden etkilendiği gözlenen *düşünce biçimlerinin* kendine özgü niteliklerini ortaya çıkarmak olmalıdır. Bununla birlikte, *mit ve tarih*, (Bietenholzb 1994: *b.a.*) matematiksel işlemlerin gelişmesi, bireyciliğin büyümesi ve bürokrasinin ortaya çıkışına dair tartışmalardan bazılarının, konuşmanın grafik simgelere dökülme süreci ile yakından ilgili olduğu iddia edilebilir. Bu iddia; yazı öncesi toplumların tarihsiz, matematiksiz, bireysiz ve yönetsel örgütlenmelerden yoksun toplumlar olduklarını iddia etmek anlamında yorumlanmamalıdır. Mesele sosyal hayatın bu gibi farklı yönlerinin, iletişim türleri ve araçlarındaki gelişmeler sonrasında nasıl etkilendiği, nasıl değiştiğidir.” (Goody 2001: 48) Zira Levi-Straus, “*bilimsel bilginin, modern bilimin* ancak birkaç yüzyıl öncesine dayandığını söyler; ancak neolitik yaşamın onu öncelediğini de ifade eder. Şu hâlde Neolitik ya da erken tarih insanı, uzun bir geleneğin mirasçısıdır.” (Goody 2001: 16) Bir diğer ifadeyle rastlantısal ya da tepeden inme hiçbir süreç ya da olgudan bahsetmek mümkün değildir. Unutulmamalıdır ki; “modern dünya tarafından oluşturulmuş, doğanın denetimine dönük bilimsel tutum ile yazı öncesi toplumların karakteristiği olarak görülen mistik tutum arasındaki farkın her şeyin temeli olduğu varsayımı oldukça tartışmalıdır.” (Goody 2001: 49)

Kaynakça

- Akkermans, Verhoeven, 1995: Akkermans, P. M. M. G. ve M. Verhoeven, “An Image of Complexity: in Burnt Village at Late Neolithic Sabi Abyad, Syria”, *American Journal of Archaeology* 99/1, 1995, 5-32.
- Altun, 2010: Altun, M., *Yukarı Mezopotamya’da -Başlangıcından 3. Binyıla Kadarki Süreçte Ortaya Çıkan- Devletin Temelleri ve İnşası*, Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.
- Altun, 2020: Altun, M., “Yukarı Mezopotamya’da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Yaşanan Kültürel Etkileşim ve İletişime Dair

- Veriler”, Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2020.
- Ascher, 1961: Ascher, R. “Analogy in Archaeological Interpretation”, *Southwestern Journal of Anthropology* 17, 1961, 317-325.
- Bietenholz, 1994: Bietenholz, P. G. (Ed.), *Historia And Fabula: Myths And Legend in Historical Thought from Antiquity to the Modern Age*, E. J. Brill, Leiden, 1994.
- Childe, 1956: Childe, V.G., *Society and Knowledge*, Harper, New York, 1956.
- Davis, 1986: Davis, W., *Origins of Image Making*, *Current Antropology*, S. 27: 3, 1986, 193-215.
- Eliade, 1999: Eliade, M., *Şamanizm*, Çeviren İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- Frangipane, 2011a: Frangipane, M., “Doğu Anadolu: İlk Tunç Çağı I Dönemi,” *Arkeoatlas*, S: 1, Ed. N. Karul, İstanbul, 2011a, 44-57.
- Frangipane, 2011b: Frangipane, M., “Son Kalkolitik Çağ: Doğu Anadolu” *Arkeoatlas*, *Tarih Öncesinden Demir Çağı’na: Anadolu’nun Arkeoloji Atlası*, Ed. N. Karul, İstanbul, 2011b, 126-141.
- Gamble, 2014: Gamble, C., *Arkeolojinin Temelleri*, Çeviren Damla Kayıhan, *Aktüel Arkeoloji Yayınları*, İstanbul, 2014.
- Goody, 2001: Goody, J., *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, Çeviren K. Değirmenci, Dost Kitabevi, Ankara, 2001.
- Hodder ve Hutson 2003: Hodder, I. Hutson, S., *Reading the Past: Current Aproaches to Interpretation in Archaeology*, Cambridge, 2003.
- Hoppal, 2019: Hoppal, M., *Şamanlar ve Semboller: Kaya Resmi ve Göstergebilim*, Çeviren Fatih Sel, 4. Basım, YKY, İstanbul, 2019.
- Karul, 2018: Karul, N., *Gusir Höyük: Yukarı Dicle’de İlk Yerleşik Avcılar*”, *Batman Müzesi Ilısı Barajı Kurtarma Kazıları / Batman Museum Ilisu Dam Excavations*, Ed. F. Baş, Ç. Turan, B. Hodakoğlu, Ö. Çelik, 2-23, Batman, 2018.
- Landsberg, 1980: Landsberg, M. E., *The Icon in Semiotic Theory*, *Current Antropology* 21: 1, 1980, 93-95.
- Moorey, 1994: Moorey, S. P. S., *Ancient Mesopotamian Materials and Industries: The Archaeological Evidence*, Oxford, Clarendon, 1994.
- Nissen, 2004: Nissen, Hans J., *Anahatlarıyla Mezopotamya: Yakınoğu Arkeolojisi’nin İlk Dönemleri (İÖ 9000-2000)*, Çeviren Z. Zühre İlkelen, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 2004.
- Özdoğan, 2002: Özdoğan, M., “Arkeolojinin Yöntemleri”, *Arkeoatlas* 1, Ed. N. Karul, İstanbul, 2002, 34-40.
- Özdoğan, 2007: Özdoğan, M., “Neolitik Dönem: Günümüz Uygarlığının Temel Taşları”, *12.000 Yıl Önce “Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*, Ed. N. Başgelen), İstanbul, YKY, 2007, 9-20.
- Özdoğan, 2021: Özdoğan, M., *Neolitik Dönemi Yeniden Tanımlamak*: <https://www.youtube.com/watch?v=Wpuo73tGoOQ&t=3781s>, 2021.

- Özkaya, & Coşkun, 2011: Özkaya, V. & Coşkun, A., “Körtik Tepe”, Neolithic in Turkey. New Excavations and New Research, Upper Tigris Basin, Ed. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, İstanbul, 2011, 89-127.
- Özkaya, vd. 2013: Özkaya, V. vd., Körtik Tepe: Uygarlığın Diyarbakır’daki İlk Adımları / The First Trace of Civilization in Diyarbakır / Die Ersten Stufen der Zivilization in Diyarbakır, İstanbul, 2013.
- Renfrew, Bahn, 2017: Renfrew, C.& P. Bahn, Arkeoloji: Anahtar Kavramlar Çeviren Selda Somuncuoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Renfrew, Bahn, 2017: Renfrew, C.& P. Bahn, Arkeoloji: Kuramlar, Yöntemler ve Uygulama, Çeviren Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2017.
- Romanucci - Ross, 1989: Romanucci - Ross, L., “The Impassioned Cogito: Shaman and Anthropologist”, *Shamanism: Past and Present part 1.*, Ed. Mihály Hoppál - Sadvosky, O., Fullerton, Budapest - Los Angeles, 1989, 35-42.
- Rozvadovsky, 2012: Rozvadovsky, A., “Did Shamans Always Play the Drum? Tracking Down Prehistoric Shamanism in Central Asia”, *Documenta Praehistorica XXXIX*, 2012, 277-286.
- Terrel E., 2003: Terrel E., John, Archaeological Inference and Ethnographic Analogies: Rethinking the “Lapita Cultural Complex” In S. D.Gillespie D.L. Nichols, 2003, 69-76.
- Van Huyssteen, 2010: Van Huyssteen, J. W., “Coding the Nonvisible: Epistemic Limitation and Understanding Symbolic Behavior at Çatalhöyük”, *Religion in the Emergence of Civilization, Çatalhöyük as a Case Study*, Ed. I. Hodder, Cambridge, 2010, 99-121.
- White, 1974: White, J. P., *The Past is Human*, Angus and Robertson, Sydney, 1974.
- Yalçıklı, 2019: Yalçıklı, D., *Anadolu’da Neolitik Çağ’da Şaman İnanç, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 2019.

**Kültürel Mirasın Simgesel Öğeleri:
Müze İşlevi Kazandırılan Sağlık Kurumlarına Örnekler**
*Symbols Of Cultural Heritage:
Examples of Health Institutions Functioning as Museums*

Yaşar Özrili* - Ayşenur Sezgin Özrili**

Öz

Mimari yapıların bazılarında tarihsel, sosyal, kültürel, sanatsal ve turizm amaçlarına yönelik fonksiyonel biçim veya görev değişimi yaşanabilmektedir. Geçmişte önemli olaylara şahitlik eden bu sebeple bulunduğu kentin hafızası niteliğinde bulunan mimari yapılar, bazı kentlerin simgesi haline gelmiş mekânlar olarak hatırlanmaktadır. Kültürel miras açısından önem arz eden bazı tarihi yapılarda hem orijinal dokusunun korunması hem de işlev değişikliği sayesinde başka bir alanda hizmet vermeleri gerekçeleriyle işlev farklılıklarına gidilmektedir. Bu yapılardan bazıları ilk yapıma amacı ile işlev değişikliğinden sonra da aynı amaç ile hizmet vermeye devam etmelerine karşın, bazıları da orijinal kurgulanma amacının dışına çıkarak başka bir işlevi olan mimari hüviyete kavuşturulabilmektedir. Fonksiyonel anlayış değişikliğine gidilen yapı örneklerinden bir grubunu da sağlık kurumları oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında Anadolu'dan beş müze örneğine değinilmiştir. Bu müzelerin fiziki durumları, sergileme biçimleri, kültürel ve sosyal açıdan ele alınarak değerlendirilmektedir. Sağlık yapılarının müzeye dönüştürüldükten sonraki yeni hizmetleri akabinde edindikleri pozisyonun doğurduğu gelişmeler ve bu durumun ziyaretçi üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Çalışmada belge analizi ve tarama modeli yöntemi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müze, İşlevsellik, Sağlık, Kültür, Yapı, Turizm

Abstract

In some architectural structures, functional form or task changes can be experienced for historical, social, cultural, artistic and tourism purposes. Architectural structures, which have witnessed important events in the past and are therefore characterized as the memory of the city in which they are located, are remembered as places that have become the symbols of some cities. Some historical buildings, which are important in terms of cultural heritage, are subject to functional differences due to both the preservation of their original character and the fact that they serve in another area thanks to their change in function. Although some of these structures continue to serve with the same purpose after the change of function with the original purpose of being built, some of them can be brought to an architectural identity, which has another function, by going beyond the original construction purpose. One of the examples of buildings that have undergone changes in functional understanding is health institutions. Within the scope of this study, five museum examples from Anatolia are referenced. The physical conditions of these museums and their forms of exhibition are evaluated in terms of cultural and social aspects. The new duties of the health buildings after they are transformed into museums, the developments caused by the position they have acquired and the effect of this situation on the visitors are investigated. In the study, document analysis and the scanning model method were applied.

Keywords: Museum, Functionality, Health, Culture, Building, Tourism

* 100/2000 YÖK Doktora Programı Öğrencisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, yozrili@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-4495-0705

** 100/2000 YÖK Doktora Programı Öğrencisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, aysenur65sezgin@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-5159-9426

Giriş

Müzeler, sanatsal, bilimsel, geleneğe ait, tarihi, teknoloji ve doğaya ait alanlarda geçmişin, bugünün izlerini içinde barındıran, görerek, işiterek, uygulama yaparak, hatta yaşayarak öğrenmenin gerçekleştiği, halka açık heyecan verici öğrenme mekânlarıdır (Buyurgan ve Buyurgan 2020: 68). Müzeler, değişen hayat koşullarında, düşünce, görsel zenginlik, farklı diyalog çeşitliliği, geçmiş birlikteliği, çağdaş müze olma vb. özelliklere haiz yeni bir düzlemde hareket etmektedir. Daha sistemli ve organize çalışma kabiliyeti gösteren müzeler, sosyal, kültürel, toplum odaklı, iletişim ve finans yönetimi süreçlerine de vakıf, psikolojik ve felsefi temelli argümanlara da sahiptir. Çağdaş müzecilikte yeni tasarlanan, yeni yapılacak olan müzeler için postmodern mimarinin ilkeleri perspektifinde hareket edildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca toplumsal, kültürel ve sosyal etkiler sonucu günün ihtiyaçlarına göre yeniden işlev verilerek tarihi değeri olan bazı yapılar da, müzeye dönüştürülerek; mimari estetik ve tarihi değerleri nedeni ile koruma altına alınarak, çağdaş müze mimarisine göre şekillendirilmiştir. İşlev değişikliğine uğramış ve büyük oranda olumlu sonuç alınmış yapıların örnekleri incelendiğinde bu yapıların genellikle anıtsal yapılar olduğu görülmektedir (Feilden 1994). Türkiye’de yeni müze binası olarak tasarlanan veya bazı anıtsal yapıların müzeye dönüştürülmesiyle ortaya çıkan çok fazla müze yapısı mevcuttur. Bu fonksiyonel dönüşümlerin en önemli iktisadi sebeplerinden biri de kültür turizmine katkı sağlamak gagesidir.

Ülkemizde resmi kanun ve yönetmelikler dâhilinde tarihi öneme sahip bazı yapılar, birtakım manevi ve maddi değerleri barındırması sebebiyle, korunması gerekli yapılar ya da yapı topluluğu şeklinde değerlendirilmektedir. Koruma ve yeniden işlevlendirme yöntemlerinin uygulanmasıyla; yapıların ve kentlerin sürekliliğinin sağlanması, topluma sağlıklı bir tarih bilinci kazandırılması amaçlanmaktadır (Gazi ve Boduroğlu 2015: 57-59). Bazı tarihi öneme sahip yapılar¹ kültürel, ekonomik ve turizm amaçlı olarak müzeye dönüştürülmüştür (Sade 2005: 1). Zira işlev değişikliği çabaları bir takım toplumsal çağdaş gereksinimlerin de göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca bu çalışmalar yapılırken mimari dokuyu koruma anlayışı da önemlidir. Burada asıl amaç kullanılmayacak durumda, tarihi değeri olan mimari yapıları, hem iklimsel (kimyasal ve mekanik) tahribattan kurtarmak hem de bu yapılara, mekân ve yapısal özellikleri ile örtüşen çağdaş bakış açısıyla yoğrulmuş yeni kullanım olanakları sağlamaktır (Gazi ve Boduroğlu 2015: 58). Tarihi bir yapıya müze işlevi verilirken; yapının bulunduğu bölgenin fiziksel, tarihsel ve kültürel yapısının durumuna bakılmalıdır. Stratejik plan çalışmaları ve ön projelendirme yapılmalıdır. Mimari restorasyon düzenlemeleri yapılmalıdır. Müzeye dönüştürülecek yapıda müzebilim anlayışına uygun ve sergilenecek eserlerin durumuna göre salon ve sergileme alanları oluşturulmalıdır. Yapının fiziksel durumunun ısı, hava ve nem açısından eserler için uygun olmasına dikkat edilmelidir (Erbay 2009: 302).

Çoğunlukla toplumun hafıza yapıtaşı olan bazı tarihi binaların, plan şemasının, mekân kurgusunun ve malzemelerinin korunarak müze olarak yaşatılmaya çalışılması tüm mimari, teknolojik ve artistik öğelerini koruyarak olabildiğince özgün şekilde gelecek kuşaklara aktarılması, toplumsal bir faaliyete tahsis edilmesi, o müzenin kent ve kent kültürüne kazandırılarak yaşatılması, kültür turizmi açısından da oldukça önemlidir (Özrili 2020: 88).

¹ Eski sanayi yapıları, kışlalar, saraylar, medreseler, bedestenler manastırlar, mevlevihaneler, kaleler, konutlar, hastane ya da sağlık kurumları, tersaneler, hamamlar, depolar.

Türkiye’de Tarihi Yapılarda İşlev Değişikliği İle İlgili Yasal Düzenlemeler

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 15. maddesinin (a) bendine göre: *“Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, il özel idareleri ve mahalli idare birliklerinin tescilli taşınmaz kültür varlıklarını, koruma bölge kurullarının belirlediği işlevde kullanmak kaydıyla kamulaştırılabilir. Bu maksat için, Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçesine yeterli ödenek konur”* denilmektedir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 15. maddesinin (b) bendine göre: *“Menşei vakıf olup da çeşitli sebeplerle kısmen veya tamamen gerçek ve tüzelkişilerin mülkiyetine geçen korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve bunların korunma alanlarının kamulaştırılmaları, Vakıflar Genel Müdürlüğüne yapılır”*².

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada mimari yapıların işlev değişikliği ile müzeye dönüştürülerek yeni bir boyut edinmesinin ve farklı bir nitelik kazanmasının doğurduğu sonuçlar üzerinde durulmaktadır. Müze olan mimari yapıların, müzebilim alanındaki faaliyetlerinin, müzeciliğin temel prensipleri ile ne derece örtüştüğü, toplumun beklentilerini karşılama oranı amaçlanmaktadır. Kültürel mirasın belleği niteliğinde bulunan müzelerden sağlık müzeleri kategorisinde olanlar çalışma kapsamında ele alınarak bu müzelerin nasıl tasarlandığı, müze işlevini nasıl yerine getirebildiği ve sonraki kuşaklara aktarımındaki önemine vurgu yapılmaktadır. Sayıları her geçen gün artan bu müzelerin transdisipliner özelliği gereği birçok bilim dalı ile temasta olması, birer hafıza odası şeklinde anımsanmasının, sağlık bilimiyle ilgili eserlerin muhafaza edilmesinin ve aktarımının nasıl gerçekleştirildiği bu çalışmanın önemli noktalarından bazılarıdır. Amasya Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi, Edirne İkinci Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi, İstanbul Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Müzesi, Ankara Gülhane Tıp Tarihi Müzesi, Kayseri Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzeleri bu çalışmada ele alınan örnek müzeler olup bu müzelerin işlev değişikliği sonrası fiziki durumları, tıp tarihindeki gelişmelere nasıl öncülük ettikleri, koleksiyonlarının sergileme tasarımları ve müzelerdeki teknolojinin nasıl kullanıldığı ele alınmaktadır. Ayrıca bu müzelerde her yaş grubundan insanların sergilenen objelerle temasa geçerek etkileşimde bulunmasının önemine de vurgu yapılmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, belge analizi ve veri toplama yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Belge analizi, araştırılmaya konu olan çalışmanın, özgünlüğünü ortaya koymasına yardımcı olabilecek kaynakları elde etme ve çalışmaya yönelik yeni kavramların üretilerek ele alınıp araştırılmasıdır. Müze bilim çalışmaları odaklı bilgi toplamayı sağlayan özellikle çevrimiçi platformlarda yazılı materyallerin ve kaynakların analizini kapsamaktadır. Toplumun entelektüel bilgi birikimine katkı sağlamak, kültürel miras kavramı ile verilmesi düşünülen mesajın ne demek olduğunu idrak edebilmek, eser korumak bilinci ve hassasiyet geliştirilmesine olanak tanımak, ayrıca topluma karşı anlam arayışının sorumluluğu içinde yeni müze temasıyla ziyaretçiyi katılımcıya dönüştüren müzecilikte, mimari işlev değişimlerinin ortaya konulması çabaları bu çalışmada kullanılacak yöntemin parametreleridir. Katılımcı ya da kullanıcı diye de adlandırılan müze ziyaretçilerinin, müzedeki deneyimlerine duyulan önem ile ziyaretçiyi bilgi çağına hazırlayan bir zeminde, istedik kazanımlarla donatarak ilerlemeyi hedeflemektedir. Sonraki kuşaklara sağlıklı bilgi aktarımında önemli bir pozisyonu bulunan

² Resmi Gazete Tarihi: 23/7/1983 tarihli 18113 sayılı resmi gazeteden alınmıştır.

müzelerin, modern çağdaki kendini konumlandırış biçiminin altında yatan motivasyonu doğru ölçmek, bilimsel metotların önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de Müzeye Dönüştürülen Sağlık Kurumu Örnekleri

Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi

Müze, Amasya şehir merkezinde bulunmakta olup İlhanlı Döneminden günümüze ulaşan nadir örneklerdendir. İlhanlı Hükümdarı Sultan Mehmet Olcayto ve hanımı Uduz Hatun adına Anber Bin Abdullah tarafından 1308-1309 yılında yaptırılmıştır (Uzantı 1)(Resim 1). Yapı dikdörtgen planlı olup Anadolu’daki açık avlulu medreselerin plan tipolojisine benzer özellikler göstermektedir (Resim 2). Evliya Çelebi yapıyı “Misikinler Tekkesi” olarak isimlendirmektedir (V. G. M. 1983). Yapının özellikle ön cephesi sanat işçiliği bakımından çok değerlidir. Taç kapısı görülmeye değer sanat işçiliği göstermektedir. Taçkapı geometrik, mukarnas, sütunce vb. mimari süsleme unsurları ve mimari öğelerle hareketlendirilmiştir (Resim 3). Taç kapının kilit taşında, sadece Amasya Şifahanesi ‘ne özgü olarak diz çökmüş vaziyette insan kabartmasına da yer verilmiştir. Bu yönüyle, Anadolu’da ilk defa rastlanılan bir özellikte ikonografik bir mesaj barındırmaktadır.

Yapıda kesme taş işçiliği görülmekte ve yapının iki köşesine silindir biçiminde dayanaklar yerleştirilmiştir. Müzenin avlu bölümü dikdörtgen planlı olup çevresinde revak sırası dizilmektedir. Revakların gerisinde çeşitli odalar yer almaktadır. Sivri kemerli açıklıklarla avluya geçiş yapılmaktadır. Avludaki kemerler ve sütunları Türk İslam sanatının teknik özelliklerini ve mimari süslemelerini yansıtmaktadır.

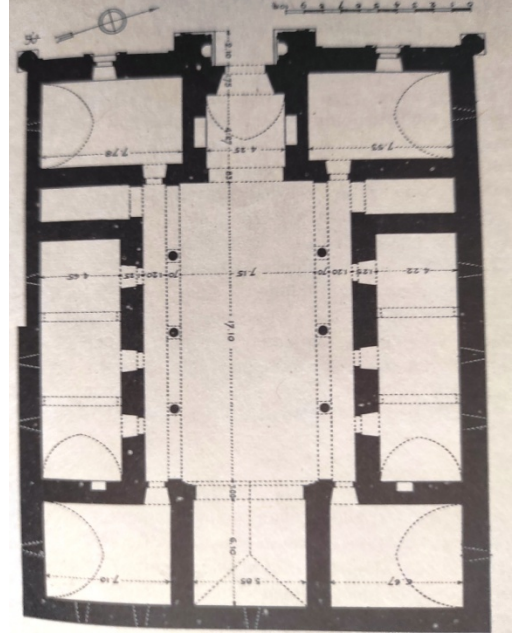
Medrese yapısı 1999 yılına kadar Belediye Konservatuarı olarak kullanılmış, 2011 yılından itibaren de müzeye dönüştürülerek Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi adını almıştır (Uzantı 1). Müze, Anadolu’da müzikle tedavi yapılan ilk hastane olarak da bilinmektedir. Bu mekânda sadece fiziksel hastalıklar değil akıl hastalıkları da tedavi edilmiştir. Hastalıkların tedavisinde müzik ve su kullanılmıştır. Müzede musiki ile tedavinin yapılması, bu müzeyi diğerlerinden farklı kılan en önemli ayrıntı olmaktadır. Dolayısıyla müzik aletlerinin sergilenmesi ön planda tutulmuştur. Sergileme esnasında müzikli dinletiler de izleyicilere dinletilmektedir.

Ana eyvan içerisinde balmumundan karakterlere yer verilmiştir. Bu figürler musiki grubunu temsil etmektedir (Resim 4). Dönemin giysileriyle ve her figürün kendine has enstrümanı ile sergilendiği bu kompozisyon Selçuklu Çağı sosyal hayatıyla ilgili veriler barındırması açısından önemlidir. Yapının mimarisi sergilenecek eserlerin ve dönemin kültürel özelliklerine uyum biçimde tasarlanmıştır.

Yapının Selçuklu Dönemini sergileyen ana temasına paralel bir anlayışı destekler mahiyetteki orijinal mimari duruşu, müzedeki eserlerin ve ana konunun aktarımında ekstra bir olumlu etki yaratmaktadır. Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi’nin bir bölümünde de Sabuncuoğlu Şerafettin, kendine has tedavi yöntemlerinden biri olan kızgın metalle dağlama yapar vaziyette tasarlanmıştır (Resim 5). Müzede Sabuncuoğlu Şerafettin’in “Kitâbü’l-Cerrahiyyeti’l-İlhaniyye” adlı eseri içerisindeki görüntülerden yararlanılarak diş tedavisi, kırık, çıkık tedavisi, gibi cerrahi yöntemlerde kullanılan araç gereçlerin imitasyonları da sergilenmektedir (Uzel 2014: 121).

Resim 1. Gabriel tarafından çizilen restitüsyon

Resim 2. Sabuncuoğlu Tıp Müzesi planı

Resim 3. Sabuncuoğlu Tıp Müzesi Taçkapısı

Resim 4. Ana Eyvan ve Balmumu Örnekleri

Resim 5. Balmumu Sergileme Örnekleri

İkinci Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi

Müze Edirne merkezde yer almaktadır. Müzeyi meydana getiren külliyenin temeli 1484 yılında Sultan II. Bayezid tarafından atılmış olup, 1488’de yine II. Bayezid tarafından hizmete açılmıştır. Külliyenin kuruluşundaki amacı Edirne’nin bir darüşşifa yapısına (hastane) ihtiyacından doğmuştur. Külliye, cami, medrese, tabhane, imaret, çifte hamam, değirmen, köprü ve su depolarından oluşan yapı birimlerinden oluşmaktadır. Bu birimlerin bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Darüşşifa yapısı külliyenin ana yapısını oluşturmaktadır. Günümüzdeki sağlık müzesi de külliyenin darüşşifa biriminde yer almaktadır (Resim 6). Darüşşifa bölümü üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısmı oluşturan avlu alanında poliklinik, özel diyet mutfağı ve personel odaları, ikinci bölümde ilaç deposu ve üst düzey personele ait birimler, üçüncü bölümde ise altısı kişilik, dördü yazlık yatak odası ile bir musiki sahnesi yer almaktadır (Kazancıgil 1997: 5).

Darüşşifa, Osmanlı klasik dönemi plan tipolojisini yansıtmaktadır. Bu esere plan benzerliği olarak Süleymaniye Darüşşifası ve Darüttıbbi örnek gösterilebilir. Yapı, kare planlı revaklı, açık avlulu olarak düzenlenmiştir. Günümüzde modern hastane sistemi tarzında hizmet veren şifahanede, Selçuklu Döneminde bir başhekim, iki hekim, iki göz uzmanı, iki operatör, bir eczacının yanı sıra on üç kişilik yardımcı sağlık personeli ve idari personel görevlisi hizmet etmekteydi. Darüşşifanın ayrıca on iki kişiden oluşan bir musiki topluluğu da vardı. Musikiyle tedavi edilen bu bölümün akustiği oldukça hassastır. Bu dönemde darüşşifa, günümüz hastane anlayışına uygun olarak her türlü hastalığın tedavi edildiği bir merkez konumundaydı (Kazancıgil 1997: 5). İlk yapıldığı zamanlardan beri hastalarının müzik, su sesi ve güzel kokularla tedavi edildikleri bu tarihi mekân, 1997 yılından bu yana Trakya Üniversitesi tarafından sağlık müzesi olarak düzenlenmiş, 2000 yılında darüşşifanın şifahane kısmı Re adaptasyon Derneği’nin katkılarıyla Psikiyatri Tarihi Müzesi haline getirilmiştir. Ayrıca külliyenin bir parçası olan ve darüşşifanın yanında yer alan tıp medresesi de 2008 yılında müzenin 15. yüzyıldaki tıp eğitiminin nasıl olduğunu yansıtan bir bölüm olarak hizmete açılmıştır.

Müzenin sanatsal düzenlemesinde, bir mizansen tarzında döneminin üslubu ve sosyal gerçeklerinin bilinciyle harmanlanarak oluşturulma hassasiyetine gidilmiştir. Balmumu karakterlerin canlandırılmasında Ortaçağ Osmanlı Döneminin minyatür, vakfiye, şerriye defterleri, tahrir defterleri vb. belge analizleri neticesinde gerçeğine yakın kostüm, malzeme ve ekipmanlarından yararlanılmıştır (Uzantı 2)(Resim 7, 8, 9). Anlatılmak istenen olay örgüsünde, dönemin sosyal hayatının gerçek verileri ile kurgulanma yoluna gidilmiştir. Osmanlı Devleti’nin Fatih Devri hayat tarzının simgesel nesnelere kullanılmaya çalışıldığı bir havada hekimlerin tedavi esnasındaki hareket biçimleri ile devrim sağlanarak olayları olduğu gibi aktarmak düşünülmüştür. Ziyaretçileri etkilemek konuya kilitlenmelerini sağlamak, Ortaçağ dünyasının 15. yüzyıl tedavi yöntemleri hakkında bilgilenmeleri adına somut veriler sunmaktadır. Kısacası şifahanenin yüzyıllar önceki halinin canlandırılması, sözü edilen yaşayan durumu nitelerken aynı zamanda da 15. yüzyıldaki yaşanmışlığa gönderme yaparak geçmiş şimdiki zamanda somutlamaktadır. Mekânsal somutluğu ile müze; fikir, olay, kurum ve insanları kayıt altına alarak bu mekânlarda “önemli” görülen hususlar müzenin odak noktası ve kuruluş söylemini teşkil ederken, “önemsiz” görülen hususları ise ikincil mekânlarda sergilenmekte ve/veya müzede hiç yer almamaktadır (Levi 2011: 131).

Resim 6. Darüşşifa Dış Cephe

Resim 7. Balmumundan Musiki Canlandırmaları

Resim 8, 9. Balmumu Heykellerinden Tedavi Canlandırma Örnekleri

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Müzesi

Müze, İstanbul'un Bakırköy semtinde bulunmaktadır. 1924 yılından beri Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi olarak faaliyet göstermekte olup, Cumhuriyet Dönemi'nin en büyük ruh ve sinir hastalıkları hastanesi olmakla beraber, psikiyatri, nöroloji ve nöroşirurji alanlarında tüm Türkiye'ye hizmet veren sağlık kurumu olmaktadır. Bu sebeple, söz konusu alanların gelişmesinin yanında toplumun ruh ve sinir hastalığına ve kurumlarına bakışının değişmesine de katkıda bulunmaktadır (Erkoç 2007). Hastanenin müzeye dönüşüm çalışmaları, hastanenin eski başhekimi ve "Ruh Hastaları Re Adaptasyon Derneği Başkanı Dr. Faruk Bayülkem'in" öncülüğünde başlatılmıştır. Değişik kişi ve kurumlarla yapılan görüşmelerden sonra Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı Müzecilik Yüksek lisans Programı'ndan destek alınarak Yıldız Teknik Üniversitesi'nin ulusal ve uluslararası işbirliği ve dayanışma anlayışıyla toplumun kalkınmasına ve kalitesinin yükselmesine yönelik eğitim, bilimsel araştırma, teknoloji geliştirme ve sanat çalışmalarına öncülük eden bir üniversite oluşumunu gerçekleştirmek için "Müzecilik Yüksek lisans Programı" koordinatörlüğünde dernek ve hastane işbirliğiyle Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Müzesi olarak 26 Haziran tarihinde açılmıştır (Uzantı 3). Çeşitli onarım ve güçlendirme çalışmalarının ardından, küratöryel aşamada, müze iç tasarımının kurgulamasına geçilerek eserler belirlenmiştir.

Hastane ile ilişkisi bulunan eski ve yeni çalışanların, Bakırköy semti tarihi hakkında fikrîsel katkıları dışında, müzenin sergi ve koleksiyon nesnelere belirleme aşamasında da faydaları olmuştur. Bunun yanı sıra gönüllülerin yaptığı bağışların katkıları ile müzenin zengin bir eser barındırmasına vesile olunmuştur. Hastane ile anılan Bakırköy semt tarihi hakkında, belgeler taranarak eski fotoğraflar tespit edilerek müzede sergilenmektedir. Müzede görev yapmış en eski personellerden günümüze kadar ki çalışanlarına ve hasta yakınlarına da değinen sergilerde, Bakırköy semtinin müdâvimlerinde de söz edilmiştir (Resim 10). Ruh hastalıkları alanında (Psikiyatri, psikolog, vb.) hizmet vermiş önemli hekimler de bu müzede anılmaktadır (Resim 11).

Müzelerin kurulma amaçları ve hizmet politikalarından biri de geçmişle gelecek arasında köprü kurarak süreç hakkında somut ve somut olmayan mirası tanıtmak, muhafaza etmek ve belgelemektir. Bu anlamda Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Müzesi Türkiye’de tıp tarihi hakkında önemli veriler barındırması bakımından ayrı bir değere sahiptir. Müze, aynı zamanda toplumun araştırma, düşündürme, değer verme, sevdirmeye ve koruma kavramları hususunda farkındalık oluşturmak hedefleri olan evrensel mekândır. Halkla olan iletişimini sağlıklı bir zeminde gerçekleştirebilmek adına hastanenin tıp tarihi içerisindeki yeri ve önemini vurgulayarak ziyaretçilerle iletişimini güçlendirmektedir. Müzede yapılan etkinliklerle, hastanenin tarihsel önemi konusunda, somut ve soyut tüm kültürel mirasın korunmasına yönelik bir bilinç oluşturularak; sahip olduğu kültürel mirasın toplanması, belgelenmesi, korunması ve sergilenerek tanıtılması sağlanmaktadır (Resim 12).

Müzede hastanenin tarihi gelişimi, “Bimarhane’den Hastaneye”, “1930’lu yıllar”, “1940’lı 50’li yıllar”, “1960’lı ve 1970’li yıllar”, “1980’li yıllar” ve “1990-2000’li yıllar” ana başlıkları altında kronolojik olarak sunulmaktadır (Resim 13). Her bir bölümde bilgilendirme etiketleri ile beraber o dönemle ilgili eserlerin sergilendiği vitrinler yer almaktadır. Müzenin sergi alanı bir adettir. Kronolojik olarak görev yapan doktorlara değinen bir bölüm daha bulunmaktadır. Bu bölümde ilgili başhekimin bu odada görev yaptığına dair sergilere yer verilmiştir. Ayrıca doktorlara ait belge, malzeme ve teçhizatlara da yer verilmiştir (Uzantı 4).

Resim 10. Doktorlardan Birine Ait Anı Köşesi

Resim 11. Karikatür Köşesi

Resim 12. Müzeden Etkinlik Faaliyetleri Örneği

Resim 13. Sergileme Salonu

Gülhane Tıp Tarihi Müzesi

Gülhane Tıp Tarihi Müzesi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi bünyesinde 14 Mart 1988 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. GATA'ya bağlı bir müze olarak kendini konumlandıran bu yeni müze, eklenen yeni bölümleri ile ondört yıl kadar varlığını sürdürmüştür. Gülhane'de kütüphane ve depolarda korunan bazı malzemeler küçük bir salonda teşhir edilmeye başlanmıştır. Genel tıp tarihi ve Türk tıp tarihi ile ilgili objelerle birlikte, askeri tıp tarihi, askeri sıhhi hizmetler, harp cerrahisi hakkında belge ve fotoğraflar müzenin koleksiyonlarını oluşturmaktadır (Resim 14). Gülhane Askeri Tıp Akademisi, 2008 yılında Ankara'da Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Tıp Fakültesi bünyesinde, şimdiki binasına taşınmıştır. 100. kuruluş yıldönümü kutlamaları sırasında yeni eklenen bölümleriyle 900 m²'lik bir iç alana sahip müze, bugünkü halini almıştır (Uzantı 5).

Müzede ilk bölümde şehit edilen sağlık mensupları için bir anıt bulunmaktadır. Hemen giriş bölümünde yer alan cam vitrin içerisinde Atatürk'ün ölüm yılında gazetelerde yayınlanan sayfalara yer verildiği görülmektedir. Müzenin ana salonunda yirmi adet büyük ve küçük cam vitrin sergileme biçimi bulunmaktadır (Resim 15). Bu alandaki sergide hastanenin tarihi süreci fotoğraflarla aktarılmaktadır. Hastanenin açılışlardaki merasim görüntüleri, hastanenin yapımı esnasında etkileri bulunan şahıslar, akademisyenlere dair bilgiler bulunmaktadır. Kurtuluş savaşı yıllarında, Çanakkale cephesinde ve bazı cephelerde kullanılan sağlık malzemeleri ekipmanlarına da yer verilmiştir (Resim 16, 17). Bu objeler; ilaçlar, sargı malzemeleri, kesici aletler, ilk yardım malzemeleri, diş çekim araçları gibi sıhhiye teçizatlarından meydana gelmektedir. Bir başka sergi vitrininde sağlık çalışanlarının giymiş oldukları kıyafetler, seyyar banyo, çadır, askeri kamuflaj, medikal araç ve gereçleri, dezenfektan, sterilasyon ilaçları, kimyasal temizlik malzemeleri, branda, pediatri gereçleri sergilenmektedir. Zemin katta Alman İmparatoru II. Wilhelm'in II. Abdülhamit'e hediye edilen doksan altı adet diş protezi gösteriminin canlandırıldığı bir vitrin daha bulunmaktadır. Müzede ayrıca Sürrealist ressam Salvador Dali tarafından yapılmış olan tıp biliminin simgesi olan yılan sembollerine ait fotoğraflar, Çankırı Darüşşifa'sın da bulunan yılan kabartmalarına da yer verilmiştir (Uzantı 6). Müzede bulunan diğer vitrinlerde; Anadolu'da kurulmuş, hastane hizmeti veren tıbbi kuruluşların haritaları, eski Müslüman hekimlerden olan İbni Sina'nın resimleri, ilk resimli Türkçe tıp kitabı "Cerrahiyet-ül Haniye", dağlama ile ilgili bir düzenleme, Hacı Paşa ve Hekimbaşılık ile ilgili görüntüler yer almaktadır (Uzantı 7).

Günümüzde yeni müzecilik anlayışı ile yeni aktiviteler tasarlamaya çalışan GATA Tıp Tarihi Müzesi, yeni koleksiyonlar ile gelişme projeleri yapmaktadır. Özellikle Askeri Tıp Tarihi konusunda kendisini daha çok geliştirerek ve zengin bilgi ve belgelere sahip olarak izleyicilerine muazzam bir bilgilendirme ortamı sunmayı amaçlamaktadır.

Resim 14. Müze Sergileme Salonu Giriş

Resim 15. Sergileme Vitrin Örneği

Resim 16. Sergilenen Tıp Aletleri Örneği

Resim 17. Cam Vitrin İçerisinden Sergilemeler

Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi (Selçuklu Uygarlığı Müzesi)

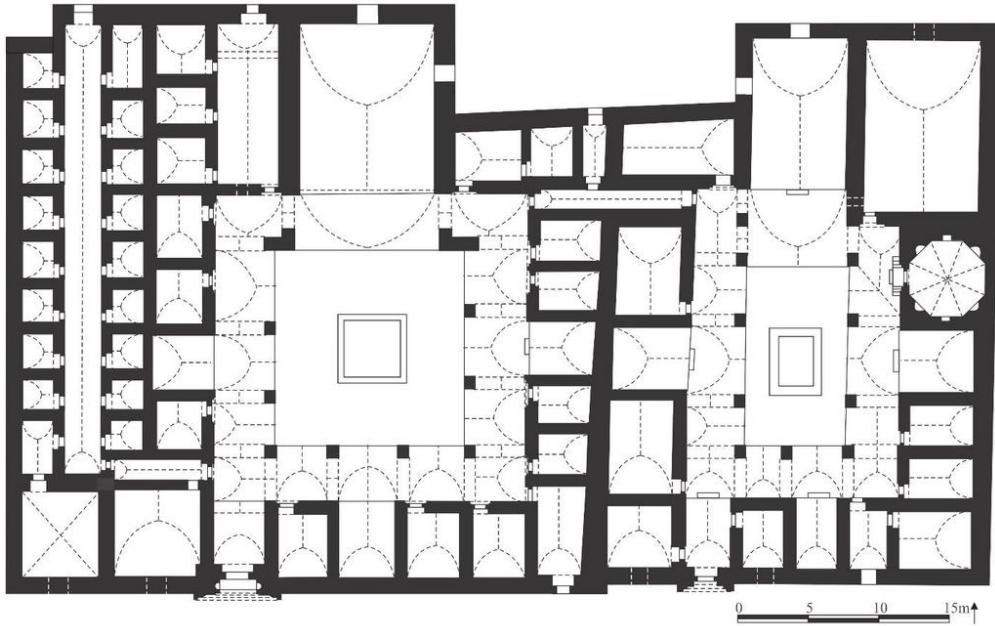
Tıp tarihi müzelerinden bir diğeri, Erciyes Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü tarafından 14 Mart 1982’ de açılan Gevher Nesibe Şifâhiesi ve Tıp Tarihi Müzesidir. Bu müze, Kayseri merkezde yer almaktadır. Yapı, Anadolu Selçuklular Döneminde Gevher Nesibe hanımın vasiyeti üzerine yaptırılmıştır. Kayseri’de medrese ve sağlık kurumu olarak tasarlanmış kompleksin halk arasındaki tabiri çifte medrese şeklindedir (Resim 18). Yapı, birbirine bağlı iki medreseden oluşmaktadır. Medreselerden biri tıp (eğitim) amaçlı, diğeri ise sağlık kurumu (şifaiye) şeklindedir. Tonozlu uzun bir koridorla şifahane medreseye bağlanmaktadır. Anadolu Selçuklu medrese geleneğinin açık avlulu tipinde olan bu yapılar, dört eyvanlı medreseler grubuna girmektedir. Eyvanların yan taraflarında odalar yer almaktadır (Resim 19). Kuzeydoğu köşede sekizken gövdeli klasik bir Anadolu Selçuklu türbesi yer almaktadır. Şifahanenin batı cephesinde ise taç kapısı bulunmaktadır (Gündüz 2018:7).

Tematik bir müze olan Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi ya da Selçuklu Uygarlığı Müzesi’ne, Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından Bizans, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerine ait beş yüz eser kazandırılmıştır. Türk sanatı alanında uzman küratörler aracılığıyla, müzenin sergi ve koleksiyon tasarımları düzenlenmiştir. Müzenin ana konusu Selçuklu uygarlığı ve kültürüdür. Selçuklu dünyasının sosyal hayatına dair, güncel objeler,

sanat unsurları, inancın nesneye yansıyan simgeleri, saray hayatı, sıradan vatandaşların yaşamsal maddi öğelerinden örnekler sergilenmektedir. Bunun yanı sıra tıp medresesinde farmakolojik nesnelere geniş yer tutmaktadır. Eczacılık mesleğine ilişkin teçhizatlar, ilaç yapım şişeleri, cerrahi aletler de bulunmaktadır. Türkiye’de ilk defa bir müzede görme engelli şahısların müze gezileri için tasarlanan *brail* alfabesi ile yazılmış bilgilendirici bölümler ve imitasyon türü eserler, açık avluda bir yol kuşağında hazırlanmıştır (Uzantı 8).

Müze de interaktif bir masa, eserlerin detaylı ve yakından incelenme birimleri, interaktif (etkileşimli) harita, etkivizyon, dijital bilgilendirme ekranları, dijital sesli duvar (sihirli duvar), hologram uygulaması, animasyon gösterileri, sanal ortamda kıyafet düzenlemesi, zaman haritası vb. teknolojik sergileme sistemleri kullanılmaktadır. Ayrıca müzenin bir adet kafeteryası, bir adet mağazası, eğitim etkinlikleri için atölye ve sınıflar da mevcuttur (Gündüz 2018: 15)(Resim 20, 21, 22). Tüm bu uygulamalar müzenin geleneksel müzecilikten yeni müzeciliğe daha çok uyum sağladığını göstermektedir.

Müzenin belli başlı sergileme bölümleri şunlardır: Tıbbı-ı Nebevi, Gevher Nesibe Eyvanı, Atatürk ve Askeri Hekimleri, Gevher Nesibe Sultan Mescidi ve Sandukası, Kışlık Dershane, Ibn-i Sina Eyvanı, Yazlık Dershane, Kütüphane, Selçuklu Kıyafetleri, Eski Türk Hekimleri, Sertababet, Eczane, Adli Tıp Tarihi, Dişçilik Tarihi, Hasta Odası, Hemşirelik Tarihi, Gevher Nesibe Tıp Tarihi Hekimleri, Kayseri ve Civarı Şifalı Sular, Son Asır Türk Hekimleri, Eczacılık Tarihi ve Haç Hazırlama, Akşam Nakahat Eyvanı, Hasta Muayene Yeri, Ameliyathane ve Cerrahi Aletler, Türk Tıbbında Gelişim, Tıp Tarihi Araştırma Enstitüsü, Sabah Nakahat Eyvanı, Akıl Hastanesi Ruh Hastalıkları Psikiyatri Koğuşları olarak düzenlenmiştir.

Resim 18. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi Rölöve planı, (Kutlu 2017).

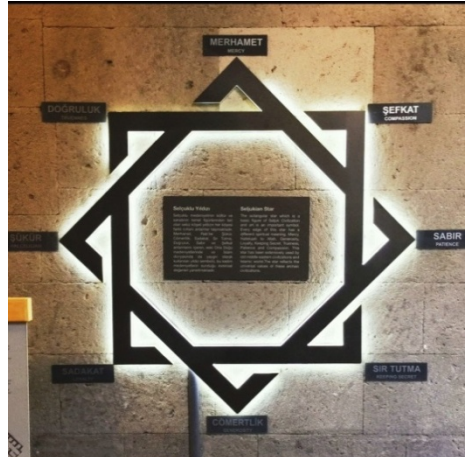
Resim 19. Gevher Nesibe Eyvanı

Resim 20. Balmumu Canlandırma Örnekleri

Resim 21. İnteraktif (Etkileşimli) Harita Sergileme

Resim 22. Bilgilendirme Pano Örneği

Sonuç

Tarihte darüşşifa, şifahane, ya da benzer amaçlı tıp hizmeti veren mimari yapı örneklerinden günümüzde müze olarak işlev değişikliği yaşamış kurumlarla ilgili çalışma örneklerinde münferit akademik yayın bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarla ilgili olanlar da genellikle tek bir yapı üzerinden ele alınmıştır. Sağlık kurumundan müzeye dönüştürülen eser örneklerinin konu edinildiği bu çalışmada ise beş yapı örneği perspektifinden ağırlıklı olarak nesnelere sergileme türüne vurgu yapılmaktadır. Bunun yanı sıra çağdaş müzecilik ışığında ziyaretçilerin müze gezilerinde daha çok keyif almalarını sağlamak amacıyla küratöryel süreçlerin sergi ve koleksiyon tasarımlarındaki önemine de değinilmiştir. Dolayısıyla müzeye dönüştürülen tarihi geçmişini taşıyan simgesel nitelikli yapıların yeni kazandıkları statünün fonksiyonlarının eser sergileme durumlarına, teknolojik sergileme türlerine, tematik kurgunun klasik teşhirden farklı yönlerine kadar yeni özellikler bu çalışmada daha farklı bir zeminde ele alınmaya çalışılmıştır. Müzeye dönüştürülen yapıların fiziksel gerçekliğinin eserlerin tanzim ve teşhirindeki planlamaya olan uyumu ve müzenin ana temasına olan yatkınlığının araştırılması yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tarihi bir olayın ya da geçmişte önemli olayların yaşanmış olduğu maddi kültür unsurlarının hem zamanın kimyasal ve mekanik tahribatından korunması hem de mimari dokusu ile örtüşen ancak işlev değişimine uğrayarak yeniden hizmet vermesinin, sosyal açıdan, turizm, sanat kavramları açısından önemine değinilmeye çalışılmıştır.

Müzelerin kendi prensiplerine paralel olarak içerdikleri temalar; psikiyatri tarihi, insan psikolojisinin önemi, insan davranışlarının altında yatan motivasyon kaynağı ile ilgili farkındalık, sosyal kapsayıcılık, başlığında dikkatleri çekmek için müze izleyicilerini sorgulamaya davet etmektedir. Çalışmaya konu edinilen müzeler, kalıcı, sureli ve süresiz sergileri kullanmakta ve bu bağlamda güçlü bir toplumsal katalizör olarak işlev üstlenmektedir. Ayrıca dezavantajlı gruplara karşı her türlü hoşgörüsüzlüğü yenmek amacıyla bu müzeler, etkin bir şekilde çalışmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan müze örnekleri dışında Türkiye’de ve dünyanın diğer ülkelerinde daha başka müzeler de bulunmaktadır. Türkiye’den örnek vermek gerekirse; Hafsa Sultan Şifahanesi Tıp Tarihi Müzesi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Müzesi, Cerrahi El Aletleri Sağlık Müzesi, Türk Eczacılık Tarihi İhtisas Müzesi, Tokat Muineddin Süleyman Darüşşifası, Ankara Veteriner Anatomi Müzesi, Hemşirelik – Ebelik Müzesi, Bedros Şirinoğlu Müzesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi, Bursa Sağlık Tarihi Müzesi, İstanbul Sağlık Müzeleri gösterilebilir. Edirne Keşan’da Tarihi Cephe Gerisi Hastanesi, Kent Müzesi olarak tasarlanmakta ve 2022 yılında açılması planlanmaktadır. Ayrıca Üsküdar Selimiye Kışlası içinde yer alan Florence Nightingale müzesi ise çeşitli gerekçelerle kapalı durumdadır. ABD Ulusal Sağlık ve Tıp Müzesi, Aziz Jan Hastane Müzesi, Tapestry Müzesi, Vrolik Müzesi, Alman Hijyen Müzesi, Museu da Farmácia, Avustralya’daki Brisbane Müzesi, Bethlem Museum of The Mind, Museo Laboratorio della Mente Müzeleri de dünyadaki diğer sağlık müzeleri olarak hizmet vermektedirler.

Kaynakça

- Aslanapa 1984: Aslanapa, O., *Türk Sanatı*, İstanbul, 1984.
- Buyurgan ve Buyurgan 2020: Buyurgan, S. ve Buyurgan, U., *Sanat Eğitimi ve Öğretimi Eğitimin Her Kademesine Yönelik Yöntem ve Tekniklerle*, Ankara, 2020.
- Erbay 2004: Erbay, F., “The Role of Medical Museum In The Education Of Medicine”, Somma, A (Ed.), 39. *The International Congress on the History of Medicine*, İtalya, 2004, 99-102.
- Erkoç 2007: Erkoç, Ş., Prof. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tarihçesi konulu görüşme, 2007.
- Feilden 1994: Feilden, M., *Conservation of Historic Buildings*, Rome, 1994.
- Gazi ve Boduroğlu 2015: Gazi, E. ve Boduroğlu, A.,”İşlev Değişikliğinin Tarihi Yapılar Üzerine Etkileri Alsancak Levanten Evleri Örneği”, *Megaron*, 10 (1), 2015, 57-69.

- Gündüz 2018: Gündüz, F., *Kayseri Gevher Nesibe Dârü’s-şifası ve Tıp Medresesi, Selçuklu Uygarlığı Müzesi*, Kayseri, 2018.
- Kazancıgil 1997: Kazancıgil, R., *Edirne Sultan II. Beyazıt Külliyesi*, Edirne, 1997.
- Köker 1996: Köker, A. H., “Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14, 1996, 39-42.
- Kutlu 2017: Kutlu, M., “Kayseri Çifte Medrese’de Gevher Nesibe Darüşşifası’nın Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, *STD*, XXVI (2), 2017, 363-377.
- Levi 2011: Levi, S. A., *Hafızanın Dayanılmaz Hafifliği: Arşivlerde ve Müzelerde Türk Yahudi Kadını*, İstanbul, 2011.
- Özrili 2020: Özrili, S. A., “Tarihi Yapılara Müze İşlevi Verilmesi Kapsamında Tokat Arastalı Bedesten Müzesi Örneği”, *Unimuseum*, 3 (2), 2020, 87-95.
- Sade 2005: Sade, F. Ö., *Türkiye’de Tasarlanmış Müze Yapıları*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2005.
- Uzel 2014: Uzel, İ., *Hayatı Kişiliği ve Cerrahi Aletleriyle Sabuncuoğlu*, Amasya, 2014.
- V. G. M. 1983: *Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, Ankara, 1983.
- Yetkin 1963: Yetkin, Ş., “Anadolu Selçuklu Şifahaneleri”, *Türk Kültürü Dergisi*, 10, 1963, 23-24.

Elektronik Kaynaklar

- Uzantı 1: <http://www.amasyakulturturizm.gov.tr/TR,595’22./sabuncuoglu-tip-ve-cerrahi-tarihi-muzesi.html> E. T. 10.07.2021
- Uzantı 2: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44003/edirne---sultan-ii-bayezid-kulliyesi-saglik-muzesi.html> E.T. 13.07.2021
- Uzantı 3: <https://m.bianet.org/kurdi/saglik/110154-bakirkoy-ruh-ve-sinir-hastaliklari-hastanesi-muzesi-acildi> E. T. 13.07.2021
- Uzantı 4: <https://bakirkoyruhsinireah.saglik.gov.tr/TR,108924/muze.html> E. T. 13.07.2021
- Uzantı 5: <https://hipokratist.com/gulhane-tip-tarihi-muzesi/> E. T. 14.07.2021
- Uzantı 6: <http://www.sanattanyansimalar.com/yazarlar/savas-sonmez/gulhane-tip-tarihi-muzesi/1869/> E. T. 14.07.2021).
- Uzantı 7: <https://www.tipfak.com/gata-tip-tarihi-muzesi/> E.T. 14.07.2021
- Uzantı 8: <https://www.tetrazon.net/tr/kayseri-selcuklu-uygarligi-muzesi/> E. T. 14.07.2021

Batmaz, Atilla,

Kitap tanıtımı; “London, Gloria, *Wine Jars and Jar Makers of Cyprus: The Ethnoarchaeology of Pitharia*, Astrom Editions, Nicosia, Kıbrıs, 2020, xxii+218 sayfa, Sert kapak, ISBN: 978-9925-7455-5-5”, *MASROP E-Dergi* 15.2, 2021, 38-40.

Kitap Tanıtımı

ISSN: 1307-4008

London, Gloria, *Wine Jars and Jar Makers of Cyprus: The Ethnoarchaeology of Pitharia*, Astrom Editions, Nicosia, Kıbrıs, 2020, xxii+218 sayfa, Sert kapak, ISBN: 978-9925-7455-5-5

Atilla Batmaz*

Wine Jars and Jar Makers of Cyprus isimli çalışmasında, G. London, Knud Jensen isimli Danimarkalı bir Birleşmiş Milletler polisi tarafından yazılan günlükleri bir araya getirmeyi hedeflemektedir. London, K. Jensen’in toplam 6 günlüğünden oluşan seri ve 1 *postscripti* derinlemesine inceleyerek, edinilen bilgileri mümkün olduğunca düzenli, bilimsel bir ana hat çerçevesinde sunma gayretindedir. Yazar, bu günlükleri okuduktan sonra 6 ay Kıbrıs köylerinde seramik ve seramik yapımını incelemiştir. 1986 yılından itibaren yaklaşık 30 yıl boyunca Kıbrıs seramik üretimi ve kadın seramikçileri inceleyen yazar özellikle Agios Demetrios ve Trodos dağlarındaki köylerde çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Kitabın ana konusu *Pitharia* adı verilen büyük boyutlu küp ve bunlar hakkında bilgi toplayan Danimarkalı bir polis hakkındadır. Polis memurunun bu büyük, el yapımı küplere duyduğu ilgi tüm Güney Kıbrıs’ta bu kapların izini sürmesine ve onlar hakkında derinlemesine araştırma yapmasına neden olmuştur. Kitap, Kıbrıs’ın geleneksel el yapımı seramikleriyle ilgilenenler için bir çıkış noktası oluşturma potansiyeline sahip olması açısından önemlidir.

Kitap 2 kısım ve toplam 13 bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım (Pot Detective) ağırlıklı olarak Jensen’in günlüklerinden derlenen bilgilerden müteşekkildir. İkinci kısım (Ceramic Ethnoarchaeology) ise arkeolojide kullanılabilecek geleneksel seramik üretimi verileri üzerine yoğunlaşmaktadır.

Yazar, kitabına Jensen’in hikâyesiyle başlar (Kısım I/Giriş) ve aktif seramik üreten köyler olan Kornos, Agios Demetrios, Kaminaria ve Phini köylerinde gerçekleştirilen araştırmalar ile konuyu derinleştirir. Bir yandan Jensen’den, onun gözlemci kişiliğinden ve yaptığı araştırmanın öneminden söz eden yazar, diğer yandan *Pitharia* adı verilen Kornos’da üretilen en büyük boyutlu küp hakkında tarihsel bilgiler aktarmaktadır.

Bir polisin seramik araştırmacısı olma hikâyesini anlattığı (Kısım I/Bölüm 2) kısımda Jensen’in araştırmasında *Pitharia* ile ilgili birkaç temadan söz etmektedir. Aynı yerde Jensen’in, teknoloji, araçlar, uygulamalar, halk, yaşam tarzı, yemek kültürü ve inanışlar gibi kültürel değerleri kendi ülkesi ile kıyaslaması ve ortak noktaları ön plana çıkarması incelenir. Bu noktadan itibaren Jensen’in sosyal ilişkileri çok iyi olması nedeniyle yerel halk ile iletişimi rahat olduğunu aktaran yazar, onun öncelikle *Pitharia*’yı kaydattığını, üzerindeki bezemeler ve damga mühürleri kopyaladığını belirtir.

Kıbrıs’ta özellikle Nicosia ve güneyinde 1960’dan 2016’lara kadar durumdan söz ettiği yerde (Kısım I/Bölüm 3) kültürel, demografik, köysel yaşantı, coğrafya ve bununla bağlantılı olarak

* Doç. Dr. Atilla Batmaz, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İzmir. E-posta: atilla.batmaz@ege.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-1626-1219.

Kitap tanıtımı; “London, Gloria, *Wine Jars and Jar Makers of Cyprus: The Ethnoarchaeology of Pitharia*, Astrom Editions, Nicosia, Kıbrıs, 2020, xxii+218 sayfa, Sert kapak, ISBN: 978-9925-7455-5-5”, *MASROP E-Dergi* 15.2, 2021, 39-41.

seramik ekolojisi ile ilgili veriler sunarak kırmızı, beyaz ve gri killerin ekolojik durumları özetlemektedir.

Şarap üretimi ve kullanımı hakkında bilgi veren yazar (Kısım I/Bölüm 4) küpler, fermantasyon işlemleri, genel olarak Kıbrıs şarapları ve özelliklerinden bahseder. Bu bilgileri takiben aniden Knud Jensen’in çalışma metodolojisi anlatan bir bölüm karşımıza çıkar (Kısım I/Bölüm 5) Burada London, çömlekçiler ve köydeki yaşlılarla görüşmeleri, Jansen’in kullandığı ekipmanlar üzerine bilgiler sunar. Buna ilaveten günlüklerde kayıt altına alınan ve hacimleri ölçülen küpler ile küplerin üzerindeki işaretlerden yola çıkılarak ölçüleri tayin edilmeye çalışılmaktadır.

Pitharia küplerini üretenler üzerine odaklandığı kısımda (Kısım I/Bölüm 6) yazar gezici küp yapanlar ile ailelerinin üretime katkıları hakkında bilgiler verir. *Pithariaların* hangi amaçla kullanıldıkları (zeytin, su, kurutulmuş yiyecek) ve mayalama dışında bazı ritualistik amaçları hakkında verileri burada bulmak mümkündür.

Yerel ustaların, yine yerel tüketiciler için ürettikleri evsel çanak çömlek ele alınırken (Kısım I/Bölüm 7) köylerdeki çömlekçi sayısı, bezemeler, kap boyutları, satış fiyatlarının belirlenmesi gibi konular incelenmiştir. Aynı yerde ev tipi üretimleri kimlerin yaptığı, formlar ve formların özellikleri, çalışma mevsimi ve bölgelere göre çömlekçilerin çalışma prensipleri sunulmuştur. Esasen Jensen’in geleneksel küp ve çömlek üretimi araştırmalarına olan katkısının tartışıldığı (Kısım I/Bölüm 8) kısımda bazı bölgelerde üretilen küplerin ve diğer çanak çömlekler hakkında boyut, üzerindeki işaretler ve yazılar gibi bilimsel bilgiler verilir. Bu yapılırken kırsaldaki üreticiler hakkında ayrıntılı veriler aktarılmış ve gezici kadın çömlekçilerin varlığından söz edilmiştir. Özellikle Kornos çömlekçiliği hakkında geniş yer verilen günlüklerde Kornos’daki üretim tekniklerinden yapım aşamalarına ve formlardan bezemelere kadar çeşitli veriler sunulmuştur. Aynı kısım içinde çark türleri, fırınlar ve bezemelere değin Kornos çömlekçiliği ele alınmıştır.

Farklı formların yerel killere geleneksel üretimlerini ele alan kısımda (Kısım I/Bölüm 9) üretim zinciri (*Chaîne opératoire*) hakkında bilgiler verilir. Bu yapılırken dip, gövde ve ağızlara şekil verilmesi ayrıntılıca anlatılır. Sonrasında küplere özel bir vurgu yapılarak büyüklük ve şekillerinin belirlenmesi konuları mercek altına yatırılır. Bu kısımda özet olarak küplerin dış yüzeyleri, üzerindeki yazılar, mühür baskıları, tarihler ve diğer bezeme öğeleri ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. Son olarak küplerin kurutulması, fırına yerleştirilmesi, pişirim ve pişirim sonrası aşamaları etraflıca anlatılmak suretiyle tüm üretim süreci sunulmuş olmaktadır. Jensen’in görev yaptığı veya araştırma amaçlı gittiği köylerdeki geleneksel teknolojik ve yerel uygulamaların incelendiği bölümde (Kısım I/Bölüm 10) amaç, geleneksel yaşam ve üretim tarzını belgelemektir. Tarımsal faaliyetler, aletler, geçim ekonomilerine ilişkin yine bu bölümde sunulurken ölü gömme ve dinsel spiritüel inançlara ilişkin eşya ve nesnelere mercek altına alınmıştır.

Jensen’in günlüklerinde yer alan diğer konuların bir araya getirildiği kısım içinde (Kısım I/Bölüm 11) illegal arkeolojik kazılar ve bölgedeki antik dönem seramikleri hakkında özlü bilgi verilir.

Bölüm 12 itibarıyla kitabın seramik ethnoarkeolojisi bölümü (Kısım II) profesyonel araştırmacılar ve akademisyenler için hazırlanmış gibidir. Yazar, kitabın bu bölümüne kadar sunduğu verileri kategorize ederek derli toplu hale getirmektedir. Bunları yaparken konuları

belli başlıklara ayırma yolunu seçmiştir. Burada ağırlıklı olarak bölgeler, yerleşim tarihi, bölgeler arasındaki stilistik değişim ve çeşitlenmeler gibi konular üzerinde durulmuştur.

Bölüm 12'nin bir devamı niteliğinde olduğu gözlenen Bölüm 13'ün, temel bazı sorunlara bütünlüyci bir şekilde cevap vermek ve arkeolojide kullanmak için verileri hazır hale getirmek olduğu anlaşılmaktadır. Kitap boyunca sağlanan verilerin arkeologlarca nasıl kullanılacağı üzerine yoğunlaşmaktadır. Konular yeniden ele alınmış ancak bu defa arkeologlar için kullanılacak bilgiler bir araya getirilmiştir. Bu, sorular ve sorulara verilen yanıtlar üzerinden yapılmıştır. Soruların ana başlıkları aşağıdaki gibi verilebilir:

*Küplerin özelliklerine ilişkin sorular,

*Bezeme özelliklerine ilişkin sorular,

*Üzerlerindeki harfler, işaretler, diğer kazıma işaretlerine ilişkin sorular,

*Üretim zamanlarına ilişkin sorular,

*Genel üretim repertuarı, uzmanlaşma, bölgesel ayırım ve benzerlikler, organizasyon, süreklilik konularına ilişkin sorular,

*Tekrar kullanım, geri dönüşüm konularına ilişkin sorular.

Sonuç olarak Gloria London'un kitabı geleneksel bir etnoarkeoloji kitabından farklı ve kanımca sıra dışı bir kitaptır. Kitap, sadece etnoarkeoloji değil Kıbrıs kırsal hayatı hakkında ilginç bilgiler sunuyor olması açısından da önemlidir. Yukarıda görüldüğü üzere Gloria London bilimsel geçmiş olmayan bir kişi tarafından kaleme alınan defterlerinden gelen bilgilere dayanarak bir etnoarkeoloji kitabı oluşturmuştur. Buradaki zorluk defterde yazılanları bilimsel metodoloji ile bir araya getirmek ve verileri bilgiye dönüştürmektir. Sadece günlüklere bağlı kalması işi daha da zorlaştıran bir unsurdur. Bilindiği üzere London, etnoarkeoloji ve seramik alanında tecrübeli bir yazardır. Kendisi özellikle Güney Kıbrıs'da 1980'lerden itibaren etnoarkeolojik çalışmalara katılmış ve yayınlar yapmıştır. Dolayısıyla Kıbrıs'daki seramik etnoarkeolojisine ve bu alandaki çalışmalara hâkimdir. Onun bu tecrübesi ve yetkinliği sayesinde bir polis memurunun kayıt ettikleri bilimsel bilgiye dönüştürülebilmiştir. Ancak görüldüğü gibi özellikle Kısım I ve genel olarak kitabın akışı oldukça karmaşıktır. Kimi yerlerde tekrarların olması ve kısımlar arasındaki bağlantı kopuklukları kaçınılmazdır. Yazar tecrübesi ve bilgi birikimiyle Kısım II'de özlü ve akademik olarak kullanılacak halde verileri okuyucuya sunmayı başarmıştır. Bu günlüklere bir etnoarkeoloji kitabı çıkartmak büyük başarıdır. Her ne kadar içeriği karmaşık olsa da yayınlanmaması durumunda bu önemli bilgilerden mahrum kalacaktık.